

SOCIJALNA REVIJA

III

2-3

Svoje susrete sa Stj. Radićem,

naročito one prije Svjetskog rata, napisao je za „Soc. reviju“ naš odlični prijatelj g. Franc Terseglav.

Kratka rasprava o prostituciji koju donosimo iz pera velikoga našega Kreka, poglavlje je iz njegovih „Dodataka ‚Socijalizmu‘“, koji do danas nisu štampani, već u malom broju primjeraka litografirani od ljubljanskih studenata bogoslovija. Stanovište dra Kreka nije, dakako, zadnja riječ glede toga pitanja koje je, naročito danas, postalo neobično teško i bolno. Zanimljivo je da dr Krek to pitanje raspravlja istovremeno sa ženskim pitanjem, premda prostitucija nije ni samo, ni u prvom redu dio ženskog pitanja, već i po svojim uzrocima, i po svojim posljedicama opće društveno pitanje.

Primili smo ove publikacije:

Dr Milan Hodža: Články, řeči, štúdie. — Izdaje nakladni zavod „Novina“ (Praha II., Havlíčkovo nám. 10). — I. sv. XVI i 632 str., II. sv. XVI i 512 str., III. sv. XX i 608 str., IV. sv. XVI i 560 str. — Cijena pojednom svesku u tvrdom povezu 45 čsl. kr.

Djela sv. Terezije od Isusa. — Izdaje dominikanska naklada „Isiina“ (Zagreb XI., Kažotičev trg 4). — Prevodi dr Fran Blinčič. — I. sv. XVI i 292 str., II. sv. 360 str. — Cijena pojednom svesku 40 Din, uvezanom primjerku 55 Din.

L' Oeuvre de l' Internationale Syndicale Chrétienne 1928—1932. — Izdao 1932. Međunarodni savez kršćanskih sindikata (Utrecht, Drift 12). — Str. 560. — Cijena 5.50 hol. fl.

Dr Milan Ivšić: Temelji seljačkoga zakonika. — Prilog k Izgradivanju imovinskog prava za naše seljaštvo. — Izdao 1933. auktor (Zagreb, Rakovčeva 13). — Str. 32. — Cijena 15 Din.

Dr Đura Popović: Klasici međunarodno-pravne doktrine. — Izdao 1933. Izdavačka knjižara Rajković (Beograd, Terazije 16). — Str. 128.

Od nakladnog zavoda Herder & Co (Frelburg im Breisgau):

Karl Petraschek: System der Rechtsphilosophie. — Str. VIII. i 430. — Cijena 9.20 Rm; u platnenom uvezu 11 Rm.

Dr Hedwig Vonschott: Frauenbildung — Frauenberufe. — VIII. i 256 str.

Walter Gerhart: Um des Reiches Zukunft. — Str. 208. — Cijena 4.30 Rm; u platnenom uvezu 5.60 Rm.

Od nakladnog zavoda „Binoza“ (Zagreb, Bogovičeva 5):

Louis Adamič: Dinamit. — Povijest klasnog nasilja u Americi. — Preveo dr Branko Kojčić. — Str. 354. — Cijena 70 Din, uvezani primjerak 80 Din.

Georges Ferré: Robljaši, kolonisti i Kanaci. — Preveo dr Sloven Smodlaka. — Str. 160. — Cijena 40 Din, uvezani primjerak 50 Din.

Od Izdavačkog preduzeća „Nolita“ (Beograd, Dobračina 6):

Heinrich Mann: Podanik. — Roman. — Preveo Stevan Milović. — Str. 438. — Cijena 50 Din, uvezani primjerak 70 Din.

Harry Domela: Lažni princ. — Život i pustolovine. — Preveo Stevan Milović. — Str. 228. — Cijena 35 Din, uvezani primjerak 55 Din.

Hilfer osvajač. — Raskrinkavanje jedne legende. — Preveo Stevan Milović. — Str. 64. — Cijena 15 Din, uvezani primjerak 30 Din.

Ernst Ottwalt: Jer oni znaju šta čine. — Roman o njemačkom pravosuđu. — Str. 288. — Cijena 35 Din, uvezani primjerak 55 Din.

6. Tessier (Pariz)/ Gospodarske i socijalne prilike u kolonijama i drugim zaostalim zemljama

Prije nego pristupimo predmetu tako opširnom i tako zapletenom kao što je to onaj koji nam je povjeren, potrebam nam se čini da ukratko spomenemo izvjestan broj općih misli, koje će nam pomoći da dobro postavimo pitanje na polje, na kojem ga kao kršćanski sindikalisti susrećemo, to jest na onom rada. Ipak, doći ćemo vrlo brzo do konstatacije da skup briga koje se dižu u našim dušama, u našim srcima i našoj savjesti glede rekrutiranja, namještanja i zaštite radne snage u prostranim područjima koja nastaju djelatnošću industrije, nije nego novo obličje, čor-sokak i drama vječnoga socijalnog pitanja.

Treba li naročito istaknuti važnost polja koje se pruža našim istraživanjima? ... Biće glede toga dosta par brojaka. Kolonijalno se stanovništvo može procijeniti na 600 milijuna duša okruglo, a to su u stvari 2/5 čovječanstva. Kolonijalne zemlje predstavljaju, nema sumnje, polovinu zemalja na zemaljskoj kori... Velika Britanija vlada vani nad 28 milijuna km², na kojima se nalazi 350 milijuna stanovnika. Francuska, pak, širi svoju vlast preko mora nad 12 milijuna km² i 60 milijuna ljudi. Holandija broji 53 milijuna vanjskih podanika na posjedima koji broje preko 2 milijuna km²... A mi spominjemo ovdje samo kolonije ili zemlje podrignute sličnome režimu, što ne znači da ćemo u toku naših izlaganja zanemariti sudbinu onih naroda, koji su, kao n. pr. Kitaj, očuvali svoju političku neodvisnost, ali moraju podnositi pothvate strane industrije i kapitala.

Ako pokušamo definirati kolonizaciju, moći ćemo kazati da je to trajna okupacija teritorija koji je prije bio ostavljen samim urođenimcima. U stvari, ono što karakterizira kolonizaciju je veza subordinacije koju ona stvara i koja podvrgava urođenike naseljenicima ili, točnije, predstavnicima matice. I baš ova subordinacija, koja se fatalno aplicira u mnogim domenama gdje dolazi do odnosa kolonizirajućaca i koloniziranih, sačinjava bazu socijalnog pitanja ovih krajeva.

Da bi bolje osvjetlili predmet, treba spomenuti glavne pobude koje su izazvale kolonizaciju, i ciljeve koje su si one u teoriji postavile.

Pobude su previše mnogobrojne da bi ih detaljno mogli proučiti: one idu od religioznog prozelitizma do političkog imperijalizma,

kroz brige za sigurnost i gospodarske teškoće. . . Može li se ipak svesti na dvije kategorije. Prva je višeg reda. To je želja jedne vlasti da svoju civilizaciju ili ono što ona takvom smatra nametne jednom stanovništvu više ili manje anarhističkom, a u svakom slučaju natražna izgleda. Druga, realnija, jest volja da se jedna neobrađena ili dovoljno neiskorišćena zemlja dovede do cijene. Ove pobude proizlaze iz postulata koji pretpostavlja da je točna naša koncepcija o civilizaciji, koju moramo smatrati osnovanom, ako nećemo da dovedemo u pitanje sav problem legitimnosti kolonizacije.

Opažamo, ipak, da napor za penetraciju, uzgoj i asimilaciju nailazi na često strašne zaprjekoje. Tu su djedovski običaji koji više ili manje tijesno vežu članove klana ili plemena: etnolozi i misionari konstatirali su da su i kod najprimitivnijih fetišističkih naroda-nomada ove tradicije ponekad odsjev tragova prirodnoga prava te se u toliko zato luče od barbarstva. Ali one, ipak, vrlo često nameću individuumima ponižavajuće uslove života, osobito ženama, i čine nemogućom i najmanju obiteljsku disciplinu. Postoje k tome u svijetu, n. pr. na krajnom Istoku, prostrana polja tijesno vezana za drevne civilizacije koje se znatno razlikuju od naše: ove zemlje možda još teže primaju zapadnjačku spoznaju progresa, koji se spotiče o hiljadugodišnje običaje, oslonjene na religiozne i socijalne temelje.

Općenito može se kazati da je bitni cilj kolonijalne ekspanzije da pridigne zakašnjele narode do jedne više civilizacije, koja se manifestira stvarnim moralnim, intelektualnim i praktičnim koristima. Kao naknadu za to, kolonizatorna država izvući će iz toga posla najčešće dobit u prestižu, upliva i probitku. Tako se altruizam i korist susreću na dobro interesa sviju strana.

Ipak, ne smije se mimoći jedno silno teško pitanje. Postavimo kao aksiom superiornost naše civilizacije. Potcrtasmo joj blagodati za one kojima smo je namijenili. Ali, zar da zaboravimo da se u mnogo slučajeva, da ne kažemo: ponajčešće, kolonijalna ekspanzija vršila na štetu prava koja bi morala ostati nepovrediva, od kojih su najglavnija sloboda i vlasništvo? Zar je moguće zaboraviti da to djelo progresa ponekad povlači mjere nepravde i otimačine? Bilo kako bilo, makar koliku važnost imale ove opaske, kolonizacija ima dovoljan titulus legitimnosti u činjenici da se njom vrši jedno prirodno pravo, koje dozvoljava naprednijim narodima da se staraju za zaostale narode, da bi se oni mogli podignuti i da se čitavo čovječanstvo tim progresom okoristi.

„Socijalni tjedan“ u Marseille i 1930. imao je temu „Socijalno pitanje u kolonijama“. U studijama koje su tamo iznesene naći ćemo

obliku dokumentaciju, i nemožemo bolje učiniti, završavajući ovaj uvod, nego da ponovimo definiciju kolonizacije, koju je R. P. Delos, profesor katoličkoga sveučilišta u Lille-u onda dao u svojem predavanju:

„Zakonita kolonizacija djelo je ekonomske, socijalne i političke uzgoje, ona je vršenje jedne civilizacijske službe, dane naravnim pravom slobodnim i odgovornim državama, ali realizirane u krilu solidarne zajednice naroda, koja zato ima pravo nadzora, kontrole i koordinacije.“

*

Oblik kolonijalnoga pitanja koji nam izlazi pred oči jest onaj „industrijalizacije“ i njezinih glavnih posljedica, osobito u koliko se tiče urođeničke radne snage.

Dobar dio svoje dokumentacije naši ćemo u studijama koje su napravljene u Francuskoj prigodom Kolonijalnih dana, koji su organizirani, ima tome par godina, u krilu Action Populaire, a osobito u znamenitom radu XXII. zasjedanja „Socijalnog tjedna“ u Marseille-i 1930.

U prvom se redu moramo zaustaviti pred jednim brutalnim faktom: porastom industrijalizacije kolonija ili zaostalib zemalja. Već zastarjele statistike pokazuju silan razvoj proizvodnje, osobito što se tiče Afrike. Tako možemo vidjeti kod stanovitih industrijskih kategorija, a osobito kod metalnih, gdje daju porast od više nego 1000%, prema 1913.

Brojni su kolonijalni proizvodi koji vrlo ozbiljno konkuriraju evropskim ili američkim proizvodima. Od ovih možemo spomenuti, prema R. P. Arnou od Međunarodnog ureda rada, čija je kompetentnost poznata, arahide, palmne orahe, koprache iz francuske istočne Afrike, ulje palma holandske Indije, koje će do malo moći da opskrbljuje sav svijet; kava koja se tonama izvaža iz Kenye, Tanganyika, iz Angole i sa Madagaskara; šećer sa Jave koji ugrožava proizvodnju kubanskih šećernih trstika i evropske šećerne repe; kakao, polovica koga za potrebe svijeta dolazi sa Zlatne obala, gdje ova kultura nema više od 40 godina; alžirski i rhodezijski đuban, a osobito vino i žitarice sjeverne Afrike. Na otočju Fidži šećerne su trake proizvele 36.000 tona 1920., a preko 94.000 1928.

Rudae snage kolonijalnih zemalja nemogu se još nikako upoznati, i ta, nema sumnje, nismo još pri kraju iznenađenja. Poznata je jačina alžirskih i maročkih fosfata i velikia rudnika željeza u sjevernoj Africi. U južnoj Africi iskorišćivanje zlata, platine i dijamanta pruža tako čudesne rezultate, da to skoro uznemiruje. Union-rudnik

Haut-Katanga može da pribavlja sav radium potreban svijetu; on proizvoda bakrenu sirovinu u iznosu od 12.000 tona mjesečno. Nigerija teži da zauzme pretežno mjesto na tržištu kositra; to isto glede olova hoće južna Afrika, Alžir i Tunis. I neka se ne misli da se djelatnost u kolonijama ograničava na vađenje sirovina. Sve više se očituje tendencija da se na mjestu podignu tvornice koje predešavaju ili izrađuju. Spomenućemo, između velikog broja ostalih, za samu Katangu električne srage, elektrolitičku rafineriju, hidroelektričnu centralu koja daje struju od 120.000 Volta, tvornice cementa koje proizvode 40.000 tona, mlinove i bladione, šećerane, pivovare itd.

Drugdje, u Leverwillu, Kwengi, tvornice Sunlight prepariraju godišnje 100.000 tona palminih oraba na najmoderniji način. Afričko tekstilno društvo uspjelo je da razvije svoje predionice, tkanice i radione za potpunu izradu, za produkciju od kojih 10 milijuna metara godišnje.

Mimogred spomenućemo još da i neuposlenost, uzrokovana od gospodarske krize, nije mogla a da se i u kolonijama ne osjeti. I ona bura tu vrlo teško, osobito u južnoj Africi: brojke o prodaji dijamanta, koje su se 1929. bile dignule na 1,617 000 sterlinga, 1930. su postigle samo 640.000 sterlinga. Vrijednost izvezenog bakra i mjedi pala je od 900.000 na 462.000 sterlinga.

Daljno nabiranje ovih brojaka dosadilo bi. Utvrđena je jedna činjenica, to jest ogromni razvoj kolonijalne industrijalizacije od nekoliko godina ovamo. Druga se činjenica može lako predviđjeti u toku godina, čim bude prebrđena gospodarska kriza.

*

Mi se, međutim, moramo zaustaviti kod posljedica ove industrijalizacije. Tko u današnjem gospodarskom sistemu kaže „industrijalizacija“, taj sliom kaže: kapitalizam i proletarijat.

Pogledajmo ukratko položaj tih dvaju faktora proizvodnje.

Sigurno je da su znatni kapitali uloženi po kolonijama. Daćemo par primjera: željeznice Nigerije stajale su oko 2 milijarde i 250 milijuna franaka; engleska istočna Afrika platila je za svoje luke i željeznice 2 milijarde i 900 milijuna franaka. Privatni kapitali, uloženi u francusku zapadnu Afriku, preiaze milijardu. Bruxelleska Société Générale drži da je 5 milijarda belgijskih franaka uloženo u Kongu. Francuska kolonijalna društva pristupila su znatnom povišenju svojih kapitala: onaj Francuskog i kolonijalnog finansijskog društva doseže 60 milijuna, onaj Gavnoga kolonijalnog društva 30 milijuna, onaj Ekvatorijalnog rudokopnog društva 40, Senegalske banke 25 i pol, Novog francuskog društva za Kongo 50 milijuna, Trgovačkog društva afričkog

zapada 152 milijuna itd. U holandskoj Indiji računa se na oko 1270 milijuna forinti nominalni kapital poljodjelskih eksploatacija (kaučuka, kave, kokosa, šećernih trstika itd.).

Treba mimogred spomenuti da se, kad se, općenito uzev, poslovni ljudi ne obraćaju, — a zna se zašto! — urođeniciima, stvara nakon par godina urođenički kapitalizam. Kinezi su n. pr. sada vlasnici više od dvaju trećina tkalačkih stanova pamučne industrije podignute na njihovom tlu. Indijci stoje na čelu 67% ugljenokopa, 83% radiona pamuka i 18% plantaža čaja njihove zemlje. U crnačkim zemljama malo se takvih primjera može vidjeti.

Sada, da bi došli do kolonijalnoga kapitalizma, moramo opaziti da će se on tek u budućnosti akcentuirati. I doista, kakav li se samo ogroman rad mora još obaviti! Biće dosta, za same francuske kolonije u Africi, spomenuti mostove preko Senegala i Nigera, regulacija Ogorča, Oubanquie i Sange, poboljšanje luka Bjelokosne obale, Dakará, Crnog vrha, Tamatave i Majunga, željeznice i puteve posvuda, ukupno preko 2 milijarde. Da bi se zgodno popularizirao Alžir koji je već dosta evropejiziran, trebaće bar 6 milijarda.

Već par oznaka koje smo pokazali, koliko glede industrijalizacije, toliko glede kapitalističke koncentracije u kolonijama, pokazuje da je ogromna masa radne snage zadnjih godina više ili manje osorno tjerana u pokret.

Mi ćemo ovdje iznijeti još par brojaka, upozoravajući da su one znatno manje iz 1931. zbog krize. Rudnici zlata i dijamanta u južnoj Africi uposljuju nekih 286.000 radnika urođenika; ugljenokopi isto tamo 25 000, tvornice 120.000. Ukupno južno-afrička Unija uposljuje 644.000 autohtonih urođenika i oko 220.000 onih koji su došli izvana. Uz to, u nekim distriktima cijene da bi moglo biti uposljeno daljnih 20 000 urođenika. Zlatni rudnici Zlatne obale brojili su pred par godina 13.000 radnika; Kataanga 43.000 itd. Na plantažama britske Gvineje radi preko 300.000 radnika, a u holandskoj Indiji ih ima preko 400.000. Industrijska postrojenja u Indiji uposljuju preko 3 milijuna radnika. Ovakve bi primjere mogli ustrojućiti. Ograničićemo se istaknuti da su se efektivni posvuda zadnjih godina pokazali nedovoljnima. Evropska preduzeća u belgijskom Kongu, koja su 1916. uposljavala samo 46.000 radnika, mogla bi prema računanju odnosnih službenih komisija uposliti 500 000.

Uvedenje i razvoj industrije u dalekim krajevima nesrećno su urodili, u koliko se tiče rekrutacije i iskorisćivanja radne snage, zloupotrebama, koje slične onima koje su iz istih uzroka početkom XIX. vijeka nadene u nekim evropskim zemljama. Posmatrači suglasno iz-

nose i pribivaju na stup sramote naročito izrabljivanje najslabijih, žena i djece.

U tvornicama Damasa viđeno je gdje se dječaci i djevojčice bezmjerno izrabljuju pod željeznom šibom nadglednika.

Osobito je žalostan položaj u Kitaju. Pred koju godinu pisao je jedan katolički misionar iz Šangaja kršćanskim sindikatima u Lyonu ove riječi: „Vaš bi rad bio više cijenjen, kad bi francuski radnici mogli usporediti svoj položaj s onim radnika neznabožičkih zemalja i vidjeti hiljade sasvim malih djevojčica gdje rade u predionicama isti posao kraj svojih matera, jedući u tvornici svoj obrok u podne i o ponoći.“

Gradsko vijeće u Šangaju koje je međunarodni organizam, imenovalo je 1923. jednu komisiju glede rada djece. Ova je našla užasnu praksu: u jednoj tvornici žigica, na primjer, ona je vidjela „dječake koji sigurno nemaju više od jedanaest godina gdje nevjerovatnom brzinom stavljaju žigice u kutije.“

Komisija je izradila nacrt dosta ublažujuće reforme:

- 1) Zabranjen je rad djeci mlađoj od 10 godina. Nakon četiri godine ovog režima, najniža doba biće povišena na 12 godina;
- 2) Ograničen je radotnik za svu djecu mlađu od 14 godina na jedanaest sati efektivnog rada;
- 3) Određen je za tu istu djecu odmor od 24 sata odjedampat, najmanje svakih 14 dana.

U Indiji je komisija Witheley, poslana od vlade da provede anketu o stanju radničke klase, opisala bijedno stanje ove. „U Bombayu više od 90% radničkih obitelji nemaju za se nego samo jednu sobu. Tako bija da mortalitet djece dostiže razmjer od 600 pro mille. 30% radničkog svijeta jesu žene. 30.000 od njih radi dnevno jedanaest sati u rudnicima, gdje prevažaju u košarama ugljen. Dobivaju za to 20 do 25 centima na uru. Mnogo žena čuva svoje dojenče u tvornici sred buke i prašine strojeva. Industrijalizam tu, istina, pomaže ovoj dojenčadi izrađujući za njih pilule opijuma (baby opium) koji ih čini spavati kraj svega toga. Jedna anketa iz 1924. utvrdila je da je od 338 dojenčadi od 102 radnice 139 ili 41% rođeno u tvornici, jer si njihove majkice, zaradaj čiji doista toliko da ne umru, nijesu mogle dozvoliti luksus jednog dopusta.“

Još teži je problem radne snage u krajevima slabog nataliteta. Neke francuske kolonije, da ih napose spomenemo, imaju 3 do 4 stanovnika na četvorni kilometar. Gdje da se uzme radna snaga, koja je potrebna da se podignu ti krajevi, ponekad vrlo bogati prirodnim proizvodima? Treba u prvom redu osigurati saobraćajna sredstva: pu-

teve, željeznice, pomorske veze, instalacija kojih traži bilijade i bilijade radnika, koje će se skupiti u okolišu stotine kilometara za rad koji traje ponekad više godina. Fallio je preko 8000 radnika za Brazzaville-Ocean, znatan dio koje je stavljen u promet pred nekoliko mjeseci; 3000 za željeznicu iz Donjeg Konga do Katange, 14 000 za puteve Uele Nenovo. U Tonkinu najnovije statistike cijene broj ovih migratarnih radnika prema dobi i stanju na tržištu rada, od 10.000 do 130.000. Na taj su način uslijedili ovi veliki pokreti migracije kolonizalaca: 30.000 odraslih iz Nassalanda otputovalo je za južnu Rodenziju, 100.000 crnaca iz francuske gornje Volte povukla je sterlinga Zlatne obale. A ne smijemo zaboraviti niti prave pravcate armade Kitajaca i Japanaca koji moraju nadomjestiti nedovoljno stanovništvo Sumatre na neizmjernim plantažama.

*

Držimo da je ovo par skrajno fragmentarnih podataka, koji si ne svojataju savršenu tačnost, ipak dosta da se uoči kakve mogu biti sa socijalnoga gledišta posljedice industrijalizacije koja se razvija u zaostalim zemljama.

Stvarno, nije uvijek meka zarade bila ono što je urođenike privuklo da svojim radom suraduju oko unapređenja kolonija. U većini slučajeva ti urođenici, indolentne da ne kažemo lijene prirode, a osobito oni na koje nisu uplivali misionari, ostaju fundamentalno neuki, te ne osjećaju kakve druge potrebe od onih svojih pradjedova. To znači da ih ljepote naše civilizacije napastuju tim manje, što se od njih traži, za korist koju oni nisu u stanju da procijene, manuelni rad koji je u većini slučajeva skrajno težak.

Ropstvo je bilo formula. Prisilni rad je druga. Bez da generaliziramo, može se kazati da nije uvijek lako učiti razliku koja postoji između jedne i druge formule. Prisilni je rad dao maha najtežim zloupotrebama, naročito tijekom XIX. vijeka, i može se kazati da ako se danas teške neprilike rađaju između bijelaca i urođenika, nije kod toga dsleka uspomena na te zloupotrebe.

Nema sumnje, zlo je ograničeno u tom smislu što je prisilni rad ostavljen za slučajeve jasno određene i to u javnom interesu. Ukinuta je praksa u većini privatnih preduzeća. A ipak, koliko li nam svjedočanstava, osobito od strane misionara, pokazuje kako se spretnim manevrima dovodi do prisilnoga rada! Kako li je, dakle, lako urođeničkim poglavarima i naročitim agentima zabrljukali nesretnoga nepismenog urođenika! Može li se ozbiljno govoriti o ugovorima o najamnom radu, kad jedna strana nije u stanju da shvati sadržinu teksta koji je obvezuje?

Bilo kako bilo, eto urođenika u kilještima: vučen često puta na stotine kilometara od svoje zemlje, otat svojoj kolibi, svojoj obitelji, svojoj vjeri, on je nemilosrdno bačen u sredinu i ton civilizacije, koja mu nameće tešku disciplinu za koju on nije ni najmanje pripravljen. Kako će biti njegov rad? Početnički, jednoličan, obavljen primitivnim oruđem. Mogli bi glede toga dati mnogo primjera: samo lučko prenašanje troši neizmjerne ljudske snage. Sam izvoz palmovog ulja u francuskoj zapadnoj Africi iziskiva 600.000 nosača za 20 radnih dana na godinu; jedan vlak može obaviti posao 13.000 nosača i stajati 20 puta manje... Jedan je poslanik mogao kazati sa visine parlamentarne govornice da je konstrukcija takve željezničke linije u ekvatorijalnom kraju preduzeta tehnikom Piramida...

Kad se znađe da razlozi koji izviru iz običaja, temperamenta, pa i religije, nalažu crncima izvjesne običaje glede hrane, koji su često različiti i na male udaljenosti, te u jednom plemenu drukčiji nego u drugom, shvatit će se kako je prisilni rad mogao imati žalosne posljedice, te se mortalitet, na primjer, u izvjesnim kontingentima popeo čak do 40 i 50%.

Nijesmo još govorili o pravim okrutnostima koje se često vrše nad urođenicima. Treba s druge strane priznati da se takvi zločini sve više strogo kažnjavaju. Tako su petorica urođenika, okrivljena da su bičevali do smrti jednoga od svojih slugu, bili u Bechuanalandu (južno-afrički Savez), osuđeni i ako su svo vrijeme članovi plemena sluginoga bili smatrani pravim robovima.

Nijesmo se htjeli zadržati na nekim običajima, pravim izdancima ropstva, kro što su to oni koji se praktikuju u Hong-Kongu glede „Mui Tsai“. „Mui Tsai“ su djevojčice u potpunom smislu riječi kupljene pod vidom služavka. Taj čin je smatran kao adopcija, ali ne može biti sumnje da se radi o jednoj formi ropstva, jer se za svotu često puta smiješnu može zadobiti služenje jednog djeteta i apsolutna vlast nad njim. Možemo s druge strane istaknuti energični stav britanske vlade koja se od ottrag nekoliko godina trudi da doskoči toj situaciji.

Ekscesi sviju vrsta kojima je izvrnut radnik urođeničke radne snage, proizlaze, nema sumnje, iz prijekornog nepriznanja ljudskog dostojanstva radnika, makar koliko bio skroman njegov položaj i njegov izgled.

Ekspozij V. Kongresu Međunarodnog saveza kršćanskih sindikata, održanom u Anversu.

Jedan dokument o Istri

Kada talijanski nacionalfašizam govori i piše o našem narodu u Istri, nema toga sofizma ili falzifikata kojim se nije poslužio. Čas falzifikati historije, čas strateški i drugi razlozi, čas falzifikati statistike, — sve je to poslužilo nacionalfašističkoj politici. Ima, ipak, još jedan dokument, do sada u potpunosti neobjavljen, koji pokazuje smiješnost talijanskih pretenzija na slavenske krajeve. 1907. obavijeni su u Austriji po prvi put izbori za parlamenat u Beču na temelju općeg i jednako prava glasa. Ti su izbori obavljani ponovno 1911. g., i oba ta datuma su pokazala i najneupućenijima da je u Istri i Trstu slavenski elemenat ne samo vrlo jak, već da i svojom političkom snagom predstavlja najveću skupinu tih dvaju zemalja. 1907. g. hrvatski kandidati u Istri dobivaju odmah tri mandata, a trojica kandidata talijanskih stranaka dolaze u uže izbore, da tek najnevjerovatnijim savezima liberala i socijaldemokrata u ovima pobijede neznatnim većinama. Jednako biva i u Trstu, gdje od pet mandata Slovenci osvajaju odmah ona, tršćanske oklice, a u dvjema drugim kotarima dolazi do užeg izbora između slovenskog i talijanskog kandidata.

Mi se ovdje ograničavamo na iznošenje rezultata izbora za parlamenat u Beču 1911. g. Kod tih su izbora u Trstu kandidati slovenskoga političkog društva „Edinost“ dobili 10.653 glasa i jedan mandat, dočim su n. pr. talijanaški kandidati u čitavoj Dalmaciji dobili svega 5925 glasova (od toga u zadarskom kotaru 3828, bračko-hvarskom 584, splitskom 538, dubrovačko-korčulanskom 395, driaško-trogirskom 352, šibenskom 139 i imotskom 89).

Političko društvo za Hrvate i Slovence u Istri, pod vodstvom dra Laginje, Spinčića i Matka Mandića, postavilo je 1911. g. svoje kandidate u svima izbornim kotarima Istre. Tabela, priložena ovom članku, pokazuje službene statističke podatke o rezultatu tih izbora. Čitači će opaziti ovo: Izbornici su išli glasovati u većem broju samo u kotarima gdje je bila jaka izborna borba između hrvatskog i talijanskog kandidata, dočim su u trima hrvatskim kotarima hrvatski izbornici obavili svoju dužnost u vrlo niskom broju, jedva oko trećine, što je i razumljivo, jer su protivni kandidati bili postavljeni samo da se ono par njihovih pristaša pobroji, ili čak i nijesu postavljeni. Zato zbroj glasova sviju istarskih kotara ne može biti realan, jer da je u hrvatskim kotarima bilo učešće kod izbora bar onako visoko kao što je to bilo u trima prvim kotarima, hrvatski bi kandidati bili dobili još najmanje 10.000 glasova više.

Broj izbornog kotara	Sudski kotari ili dijelovi ovih, koji sačinjavaju izborni kotar	Prisutno domaće stanovništvo 1910.			
		Skupa	Od toga		
			Hrvata	Slovenaca	Talijana
1	Buje	21.750	1904	103	19.728
	Piran	22.924	120	4195	18.388
	Kopar (općine Kopar i Milje)	22.878	158	4577	18.011
2	Skupa	67.552	2182	8875	56.127
	Motovun	21.480	8603	1839	11.004
	Poreč	17.138	6527	20	10.544
	Rovinj	17.739	3076	122	14.200
	Vodnjan (općine Vodnjan i Svetičenat)	13.810	7075	86	6526
3	Skupa	70.167	25.281	2067	42.274
	Pula	61.600	16.443	3524	30.902
	Lošinj (općine Lošinj Mali i Osor)	10.255	3120	85	6715
4	Skupa	71.855	19.563	3609	37.617
	Podgrad	16.618	3031	13.564	7
	Kopar (općine Pasjavas, Dollna, Marezige, Klanec, Pomnjan)	21.509	1	20.756	733
5	Skupa	38.127	3032	34.320	740
	Buzet	20.341	17.294	2151	874
	Pazin	30.605	28.785	122	1636
	Labin	17.638	14.139	166	2396
	Vodnjan (općina Barbana)	4102	3995	11	94
6	Skupa	72.686	64.213	2450	5000
	Volosko	34.745	27.503	3772	946
	Cres	8016	5708	6	2296
	Krk	21.136	19.533	29	1544
	Lošinj (općina Veliki Lošinj)	2179	1169	6	873
Skupa		66.076	53.913	3813	5659
U čitavoj Istri		386.463	168.184	55.134	147.417

Broj izbornika	Broj glasača	Broj valjanih glasova	Od valjanih glasova dobili su kandidati					
			Političkog društva za Hrvate i Slovence	Talijanske liberalne stranke	Talijanske popular-ske stranke	Talijanske socijalističke stranke	Talijanske demokratske stranke (Mazzini)	
5612	b	3752	3685	426	1988	678	568	—
	c	3900	3881	—	2332	1549	—	—
5498	b	3804	3741	552	983	1568	629	—
	c	4142	4127	—	1353	2774	—	—
5017	b	3419	3370	571	977	701	1105	—
	c	2780	2757	—	1485	1272	—	—
16.127	b	10.975	10.796	1549	3948	2947	2302	—
	c	10.882	10.765	—	5170	5595	—	—
5564	a	3926	3897	2130	1716	—	51	—
4040	a	3197	3183	1054	2117	—	12	—
4425	a	2436	2331	205	2045	—	81	—
3113	a	1909	1896	690	1135	—	66	—
17.142		11.468	11.307	4079	7013	—	210	—
10.486	b	7465	7374	2752	2620	—	1959	37
	c	7499	7305	3428	3877	—	—	—
2895	b	1482	1474	493	956	—	23	1
	c	1616	1607	589	1018	—	—	—
13.381	b	8947	8848	3245	3576	—	1982	38
	c	9115	8912	4017	4895	—	—	—
3887	a	1161	1139	1136	—	—	—	—
5632	a	2399	2380	2354	—	—	—	—
9519	a	3560	3519	3490	—	—	—	—
5230	a	3104	2974	2548	423	—	—	—
6909	a	3945	3938	3266	666	—	—	—
4885	a	2140	2122	1517	378	—	225	—
955	a	383	383	383	—	—	—	—
17.979	a	9572	9417	7714	1467	—	225	—
9715	a	2953	2929	2400	512	—	—	—
2090	a	789	782	782	—	—	—	—
6409	a	2648	2629	2435	187	—	—	—
332	a	222	219	115	104	—	—	—
18.546	a	6612	6559	5732	803	—	—	—
92.694	a + b	51.134	50.446	25.809	16.807	2947	4719	38
	a + c	51.149	50.479	25.032	19.348	5595	435	—

Zanimivo je konstatirati još i to da je u kotarima koji su izabrali talijanskog kandidata bilo 46.500 Hrvata i 14.500 Slovenaca, te 8800 slavenskih glasača, a u kotarima koji su izabrali trojicu Hrvata samo 11.400 Talijana i 2200 talijanskih glasača. To pokazuje da su talijanski izbornici ostali ograničeni na uski pas oko zapadne istarske obale, tako da je Motovun, dio talijanskog kotara, dao slaveasku većinu, a i u samim kotarima Poreč, Vodnjan, Lošinj i Pula veliki broj slaveaskih izbornika (preko trećine) najbolje obara tvrdoju o talijanstvu Istre.

Bilješka. U prednjoj tabeli brojke pod b označuju broj predanih glasova kod izbora kod kojih nijedan od kandidata nije dobio potrebnu apsolutnu većinu, te se zato moralo pristupiti užim izborima (rezultati ovih nalaze se u brojkama pod c tabele), a one pod a broj glasova kod izbora, gdje to nije uslijedilo.

Dr Ivan Krek / Prostitucija

Kršćansko je načelo: mogući su ili suzdržljivost ili brak, a brak je nerazrušiv. Kad bi brak bio razrušiv, seksualno bi općenje bilo opće potpuno dozvoljeno... I nauka o higijeni (Gruber, Forel) kaže da samo potpuna suzdržljivost izvan braka može da spasi čovječanstvo od spolnih bolesti. Protiv čvrstine braka stoji prostitucija i trgovina ženama.

Razumljivo je da je stari vijek imao žensku i mušku prostituciju, jer nije poznavao načela: brak ili potpuna suzdržljivost. Velike su socijalne posljedice toga. Religija je ponegdje tako propala, da je prostitucija bila dio bogoslužja, npr. kod Asiraca i Feničana. Kod Grka se ta stvar tako razvila, da su hetere značile naobražene žene. Sokrat, Platon... posjećivali su sa svojim učenicima takve žene, i to ne samo radi lascivnih ciljeva, već i radi razgovora. U rimskoj dobi imamo u početku i slobodnu prostituciju, a kasnije, kad su se počele širiti bolesti, imamo prve pokušaje zatvorene prostitucije: zakoni su tražili da žene ostanu u stanovitim kućama. Već u rimsko se doba razvila priljava trgovina ženama.

U srednjem vijeku imamo nebore mnogo pokušaja da se prostitucija ograniči, ali u velikim se gradovima nije mogla ustavljati. Karlo Veliki se tome protivi. Crkva je označila taj čin besramnim i nedostojnim čovjeka. Crkva je proglasila besramnim ono čemu se prije među poganima nije nitko čudio. Najveća je opasnost danas ne postojanje tih pojava, jer se ne daju odstraniti, već ako javno mišljenje ne smatra više to sramotnim. Onaj koji padne, ali griješi svijestan da

ne čini dobro, može se popraviti, ali tko padne i kod toga ne osjeća da to nije dobro, neće se lako opet podignuti.

U Njemačkoj je bilo mnogo „Frauenhelmova“. Kraj sve strogosti, moglo se naći žena koje su pošle u takve kuće. Ne da im se više raditi, toliko su lijene i propale, da si čovjek takvu propalost ne može zamisliti. U pojedinim su krajevima dali krvnicima i žbirima da te kuće nadziru, a ipak se moglo naći takvih žena. Čak su se organizirale i ustanovile saveze. Budući je lična sloboda bila znatno veća nego dan-danas, nastupale su ponekad korporativno. Dub srednjevjekovnog zakonodavstva štiti je ličnu slobodu.

U novoj dobi prostitutcija se još više razvila, i to ovako: Najprije su takve žene slobodno obavljale svoj zanat, a dijelom i tako da su pojedinci to izrabljivali na svoju korist, a to izrabljivanje je zakon zabranjivao. Počele su se širiti različite bolesti, pa je stoga zakon odredio: moraju se prijaviti kod policije, gdje će dobiti knjižicu, te se moraju od liječnika pregledati. Uza sve to se prostitutcija obavljala ili u zatvorenim mjestima ili slobodno. Čine se takozvane maisons de tolerance (tolerirane kuće). Vlasnici ovih kuća mogu biti odnosne osobe same, ali obično zamoli pojedino lice policijsku vlast da mu dozvoli da drži takvu kuću. Policija mu daje pravo da smije u toj kući uzeti na stan osobe. Sam ne smije uzimati takve osobe u službu. Smije im davati hranu, odjeću i stan, dakako, uz primjerenu naknadu. No, s tim zatvorenim sistemom stoji u vezi ovo: ona lica koja drže takve kuće uvaljuju neopisivom rafiniranošću takve žene u dug. Zaračunaju im svaku i najmanju stvar znatno skuplje nego što bi je drugamo mogle dobiti. Na taj način pada čeljade u dugove iz kojih se ne može nikako iskopati. Vlasnici tih kuća nastoje da budu u dobrim vezama sa policijom i liječnicima, te su stoga podmićivanja policije i liječnika posvud na dnevnom redu. Ako takva žena hoće da iziđe, kamo može, kad nema ni svog odijela? Požalju je kao izgonašicu u zavičaj. A kad tako dođe u zavičaj, što će kazati svijet? To ih ponajviše odvratilo od namisli te se vraćaju opet natrag.

Karakteristiku ovih prilika pruža nam optužnica Državnog odvjetništva protiv Matilde Löwy, vlasnice tolerirane kuće u Ljubljani, od 2. rujna 1904. Židovka M. Löwy, zavičajna u Pečuhu u Mađarskoj, otvorila je ovakvu kuću u Ljubljani u veljači 1897. i držala je do proljeća 1904. Državno ju odvjetništvo tuži zbog lihve kod prijava zanata. Već 1899. tužile su se žene magistratu i ministarstvu rata na prilike koje vladaju u toj kući. Ali, jer je Löwy bila u vezi sa policijskim nadzorništvom, nisu postigle ništa. Policija je izjavila da nije ni malo istina ono što se predbacuje . . . Prostitutke su kod prijema u

kuću morale priznati da imaju od 200 do 400 kruna duga, i to prijaviti i kod registriranja na magistratu. To je bio „Stammschuld“. Vlasnica kuće bi im oduzela odijelo, kovčuge, rublje i dala im „Salva-kleider“ da teže odu. Od svoje zarade je svaka morala plaćati mjesečno 234 kruna za hranu, stan i liječničke preglede. Ostala bi se zarada dijelila na dvije polovice. Prvu polovinu dobivala bi M. Löwy „als ihren Gewinnanteil“, a drugu bi polovicu prostitutke dobivale ipak samo po imenu, jer ju je zapravo zadržavala Löwy „als Abschlagzahlung für die Stammschuld“. Velika većina prostitutka zarađivala je mjesečno 400 do 600 kruna, a od svega toga same nisu faktično ništa dobivale... Löwy je 1. prosinca 1905. osuđena na 6 mjeseci strogog zatvora, na globu od 2000 kruna, protjeranje iz Austrije i naknadu parničkih troškova.

Što da države učine upogled toga? U šezdesetim godinama prošlog vijeka počeli su u Engleskoj prostitutke kasernirati time što su ih stavljali u jednu kuću. Tražili su i liječnički pregled. To je uvedeno i na kontinentu. Danas imamo, dakle, maisons de tolerance, tolerirane kuće, za koje policija znade i vrši nad njima posebni zdravstveni policijski nadzor. Neki kažu da je to jedini pravi oblik. Vezan je, pak, uz tako odvratno gulikoštvo da je strahota. Stoga drugi kažu, neka država ne dozvoljava takve kuće, ali nek zadrži policijski zdravstveni nadzor nad takvim licima. S vremena na vrijeme neka ta lica pregleda liječnik. Treći pak vele, i to naročito liječnici, da takav pregled ne koristi ništa, jer bi se morali pregledavati i muškarci. Bolesti su takve da se ne mogu odmah opaziti, a pregled se ne može vršiti uvijek i pažljivo. To je samo nepotrebno šikaniranje i nekakva prevara za javnost: u to se pouzdaju pa uza sve to obole. Kažu zatim i to: Nek država zabrani svaki obrt bludom. Ne samo to da jedan drugoga prodaje, već neka se to zabrani i pojedincima, i žene bi se morale kažnjavati. Svako drugo pačanje u tu stvar neka država ostavi... Tajnih prostitutka je već danas više nego javnih, i u velikim gradovima, pa i u manjim. Čak i u krajevima gdje bi mislili da vladaju idilične prilike, imamo prave prostitutke. To su stvari koje se tiču ne samo Budimpešte, nego i — Kurje vasil...

Na koncu su, pak, oni koji kažu: Država neka se u to nikako ne pača, — neka kažnjava samo javnu sablazan koja bi iz toga proizlazila. Dužnost je države da se stara za javni mir i red, i gdje je taj povrijeđen neka nastupi. Gdje nema sablazni, tu neka država pusti. To je stanovište abolicionizma.

Svojevremeno su se plemeniti Američani digli protiv ropstva — i nazvali se abolicionistima. Po čitavoj se Americi raširila njihova or-

organizacija, te su pobijedili. To je ime preuzela oko 1860. g. u Engleskoj plemenita i duboko religiozna žena Jozefina Buttler, te pod imenom abolicionizma započela sveti rat protiv sramotnih kućama. Broj požrtvovnih muškaraca i žena je bio tolik da su zamalo podigli na noge svu državu. Protivnici su ih napadali svom besramnom podlošću, ali borba nije prestala. Buttler je ustanovila posebno društvo. 1875. g. čitava je Engleska bila puna abolicionističkih društava. Za kratko vrijeme upravljeno je parlamentu 18 086 abolicionističkih peticija sa 2,657.348 potpisa. 1876. g. su abolicionisti u Engleskoj potpuno pobijedili. U svojoj „Historiji krstaškog rata“ opisuje Buttler borbu i pobjedu. I u drugim je državama zavrelo. Već 1877. g. je u Ženevi zasjedao međunarodni abolicionistički kongres. Na temelju nepobitnih dokaza razlagalo se da sramotne kuće ne ograničuju ni prostituciju, ni teške bolesti, već upravo pospješuju trgovinu djevojkama i uvode pravo ropstvo. Svuda su se pokazale jednake pojave: sramotno iskorištavanje nesretnih žrtava pod zaštitom potkupljene policije. Abolicionisti su pobijedili u mnogo mjesta i izvan Engleske.

Stanovište potpunoga abolicionizma je najbolje. To je stvar u koju nek se država ne pača. Tko hoće biti lopov neka bude, samo neka drugima ne škodi. Ali s tim abolicionizmom tražimo da se najstrože kazni svatko tko drugoga prodaje, tko posreduje kod takve prodaje, tko zavodi maloljetnika, tko se na bilo kakav način bavi trgovinom ženama; neka se protiv javne sablazni predstavama, izložbama, slikama i knjigama izdadu najstrože odredbe, a dotičnici neka se za to kazne najtežim novčanim kaznama i tamnicom. Zatim, neka se svako lice, koje se rađe da kod takvog obrta sablažnja a, kazni i stavi pod kuratelu. Zakonom neka se odredi da se za kuratorice mogu uzeti i žene, da dobre i blage žene preuzmu tu stvar. Istina, takva žena neće ići rado kuratorici, ali kad nađu glad, bolest . . . , doći će, i ona onda može da lako na nju djeluje. Na taj bi se način lako moglo mnogo toga da učini za popravak propalih žena. Morali bi se, osim toga, osnivati i privatni zavodi za takve žene. Nastaje još i pitanje: Ne bi li bila i država sama dužna da nakon višekratnog kažnjavanja zbog javne sablazni takvu smjesti u takav zavod . . . No, prva stvar je uvijek: abolicionizam.

Ako se taj princip ne primi, onda se odredbe koje su nesnosne tiču samo žena a ne i muškaraca. Ako bi se morala kažnjavati kakva žena a ne i muškarac, onda je to sigurno nepravedno. Abolicionizam ide u svome temelju za tim: prostitucija je pojava koja ima svoje uzroke, i država nek pokuša te uzroke odstraniti.

Uzroci su prostitucije, prema tvrđenju socijalista, gospodarske

prilike. Drugi pametni ljudi, pak, na temelju iskustva kažu da je prvi uzrok želja za lagodnim životom, a ne bijeda. Premalo sklonosti prema radu i ženska taština, to su one težnje koje u ženskom biću razvijaju strast tako daleko, da takva žena postaje prostitutkom, dakako tek nakon što je sablažnjena i iskvarena, a glede seksualnog života mora biti već na zlu putu. Drugi dio takvih osoba sačinjavaju one koje je privukla oskudica. Treći dio, pak, sačinjavaju one koje su u taj zanat prodane. Dok ustanova javne prostitucije bude od države priznata, biće i trgovine s djevojkama, jer obe su stvari u tako uskoj vezi između sebe. Te trgovine s djevojkama ima više nego što mislimo. U većim gradovima ima posrednika namještenja, i na kolodvorima te po prenoćištima vrši se utjecaj na žene, obećavaju im se krasne službe, i mnoge povjeruju slatkim riječima. Ozbito prema Istoku mnogo se te robe iz Austrije izvaža . . .

Gradjanin

Budimo pravedni, pa utvrdimo najprije ono što on nije. On nije debeo, ne nosi zlatni lanac preko orsluka, nije poslanik u parlamentu; ne putuje u Evlan, Davos ili Cannes na godišnji odmór, nije višestruki kućevlasnik, a niti član upravnog odbora koga novčanog zavoda. Gospodin koga prikazujemo nema, dakle, one bitne karakteristike onoga građanina koga nazivlju buržujem.

On je čovjek pedesetih godina, hitra hoda, simpatična lica. Odvjetnik je, ima vlastitu kuću, veliko imanje u provinciji, dakle: imućan je čovjek, ali ne velik bogataš. Radi. Ima široko razgranjenu klijentelu: pravni je zastupnik mnogih firma, te mora da mnogo putuje. Kažu da je specijalista za civilne sporove.

Gospodin doktor je čovjek dubokoga religioznog osjećaja. Vršni u redu sve vjerske dužnosti, a član je i mnogih religioznih društava. Isto tako i njegova gospođa kojoj, dotično, čijem mirazu i očevim vezama duguje svoju karijeru. Isto tako i šesnaestgodišnja kćerka, a sedamnaestgodišnji sin gimnazijalac već nešto manje. Stariji sin, medicinar druge godine, je „nešto živ“ (kaže tata!) i „mlad, no, Bože moj! Svi smo bili mladi! Mnoge stvari valja — razumjeti!“ Medicinar Vlatko dao se u groznu svantiru ništa manje nego s jednom vdatom damom, i njegova se mama gorko potužila u razgovoru s jednom prijateljicom kako je svijet pokvaren, pričajući joj da je dama, s kojom je njen Vlatko imao nedozvoljene veze, venerično bolesna. Gospodina doktora je Vlatkova nezgoda (on to doslovno veli: „Vlatkova nepretnost“) tako teško pogodila te je odlučio da preduzmetne svaku

takvu neugodnost kod mlađega sina. I inače „dosta lakoumna“ Nežika, Slovenka iz Krškoga i sobarica, dobila je od staroga gospodina zadaću da mlađega gospodina „uvede u seksualni život“. Gospodin doktor nije škrtao: Nežika je dobila i novca i extra rublje, te zadaću „obavila na opće zadovoljstvo“ fino i taktično.

Baš je u drugom spratu doktorove kuće ostao prazan stan, kad je gospodin morao da otputuje. Na vratima kuće ponovno je preporučio svojoj gospođi da „za Boga miloga“ ne izdaje stan kojoj porodici s djecom, kao što su bili prijašnji stanari. „Pa vidiš, ni vjerske zaklade ne izdaju stanove ljudima sa mnogo djece. Baš bi nam to trebalo, pa da nam kuću sruše!“ Doktor je gord što je populacionu politiku u svojoj porodici uredio na temelju tabele o fakultativnoj sterilnosti žene, koju mu je po Nijemcu Knausu i Japancu Oginu izradio prijatelj liječnik. Bilo je, istina, u početku braka i nekih „malih svinjarija“, kako to doktor veli, ali nakon Knausove tabele spašen je moral i, što je glavno, doktor može sada da čistom savješću nastupa protiv bijele kuge.

Ni jedan prosjak se ne može potužiti da je nenadaren morao otići od doktorovih vratiju. Njegova gospođa surađuje u svima mogućim karitativnim udruženjima. To ga ni najmanje ne smeta da u svojoj kancelariji plaća daktilografkinju sa 400 dinara mjesečno. Zapravo: tome je ona sama kriva, jer je nešto „previše drvena“ prema svom šefu, pa je čak odbila upotrebu šefove kabine na kupalištu. On je, ipak, zato neće otpustiti, jer je vrijedna, ali slugu Ivana je morao da otpusti kad je kod pilanja drva nešto ružno opsovao. Gospodin doktor mu je dao i dvije mjesečne plaće unaprijed (240 dinara) i kazao mu: „Hajde s milim Bogom“. Taj sluga danas, istina, prosi i živeći u jednome podrumu tovi bakterije tuberkuloze, ali tome doktor nije kriv. Njegovo je srce bilo „do krajnih granica dobro i plemenito“. On je „uzor-suprug, otac i građanin“, i kad umre zvonice sva zvona na crkvama, brojni će ga građani ispratiti, a njegova će općina jednu ulicu nazvati njegovim imenom. Ako je u životu bio Hrvat, ući će njegovo ime u novo izdanje „Zasluznih i znamenitih Hrvata“, ako je bio Srbin, njegova će ga obitelj upisati sa 10.000 dinara za velikog dobrotvora koga nacionalnog ili dobrotvornog društva.

Ali, on neće umrijeti. On je još uvijek mlad, mlad je njegov tip koji neće nestati. I, ako voljom svoga nebeskog Oca naš Spasitelj ponovno sađe među nas u liku siromašnoga tesara, da svojom riječi podigne naše duše, gospodin doktor će odmah biti u sredini onih koji će tražiti da ga jedan ili drugi zemaljski sud osudi, ne na

kríž, jer to nije više „moderno“, nego na vješala, gljotinu ili električni stolac. No, možda tako biti neće. Možda će se pred svijetlim likom Boga-Čovjeka, koji je Put, Istina i Život, oko, ruka i riječ koga pokazuju Vjeru, Ljubav i Nadu, gospodin doktor sjetiti kako je jednoć slab i malen, ležeći zaplakan na mekoj blaznici dojenčeta, primio znak krsta na čelo i srce, možda će prignuti glavu da primi Gospodov blagoslov. I lagana ruka Spasitelja, koji je pred dvije hiljade godina sa tesarskoga praga izgovorio najveću riječ Istine, Pravde i Ljubavi, koji svom ljubavlju svojom danas grli siromašnoga strojobravara Stemensovih fabrika, katoličkoga misionara u Bengaliji, robijaša-pokajnika u Lepoglavi ili Sing-Singu, blago će proći doktorovom kosom i oživjeti znak krsta na njegovu čelu i srcu.

Molimo gg. pretplatnike da obnove pretplatu I

Valtazar Vijolić / Ribari u podne

Sunce je na zenitu. Oni u crnome brodu
Spavaju trudni dok vino im reže
Prostrta uda na malom smradnom podu.
Vjetrić je samo dobar, piri i suši mreže.

Inače to je čas kada sumornim bolom
Ispunja teški se zrak i zaudara gujilom
Ribom i katranom i smolom,
A galeb čuči na hridi spuštenim krilom.

Tada u prisojnoj drazi selašce nedaleko
Osjeća dvostruku glad dok zvona podnevna zvone.
Jedan dječak se sjeća: negda o podne je peko
Ribu iz očevih mreža, i u san grozničav tone...

Luigi Sturzo / Problemi Risorgimenta

(„Italija i Fašizam“. — Prvi dio: Podrijetlo krize)

1. Načela slobode i narodnosti. — 2 Liberalizam Risorgimenta. — 3. Ujedinjenje Italije i Ustav — 4. Crkva i Država — 5 Unutrašnji položaj. — 6. Vanjska i kolonijalna politika

1. — Pokret Risorgimenta tijesno je vezan uz povijest Evrope, osobito uz engleske i francuske političke struje, koje su na nj naročito utjecale. Napor za ujedinjenje Italije javlja se istovremeno sa liberalnim valom od liza 1815. Bez njega on nebi bio nikada našao puninu koju su mu dale dvije nove formule; načelo narodnosti i načelo slobode.

Te dvije ideologije, koje su zanosile vatrene individualnosti da se zbog njih izvrgnu progonoj i smrti, i koje su djelovale poput romantičnoga kvasca na narode izvrgnute krutom i mračnome policijskom režimu, predstavljale su iznad svega nove zahtjeve kolektivnoga života. Sukob između načela legitimneta, obnovljenog u Beču, i potreba razvoja, za koji se građanstvo, izraz nove društvene sile, osjećalo zreliim, morao je, dakako, uroditi s jedne strane nestankom ekonomskih zapreka, koje su se proširile već napretkom industrije i trgovine, a s druge strane uknućem privilegija slojeva i staleža, koji su se silili sa samim apsolutizmom. Politička je sloboda bila posljedica i uzrok ekonomske slobode i obratno.

Pogrješka apsolutističkih vlada ove dobe je u njihovom neshvaćanju ove čvrste i nerazrešljive veze. Uknuće feudalnih prava te povlastica obrtničkih i zanatskih korporacija, pod uplivom francuske Revolucije, moralo je imati za nezbuježljivu posljedicu i uknuće mrtve ruke, majoriteta, fiskalnih privilegija, unutrašnjih dažaka i carina. A ta promjena uništila je istovremeno i ekonomske temelje prerogativa sloja i reda, kao što su, s druge strane, industrijski razvoj, brz porast transakcija te radničke migracije srušili temelj zemljišnoga podložništva i vezane nastambe. Nova je ekonomija tražila jurisdikciju organizaciju sklopljenu od pojedinaca u slobodi i jednakosti. Kao prirodnu posljedicu ona je morala dovesti do jednakopravnog i direktnog predstavnštva svih državljana kod izvršavanja javne vlasti.

Narodi su nesvjesno predosjećali logiku događaja Ekcesi u koje su upali, prolazili su ili iz nagnuća, ili iz nepotpune ili netačne ocjene položaja, ili pak iz potrebe da se svladaju sad stvarne, sad izmišljene zapreke. Uza sve te digresije, imali su uvijek duboko osjećanje stvarnosti i praktično shvaćanje, koje im je davalo upute glede smjera socijalnoga razvoja. I tako je došlo, u manjoj mjeri po vanjskoj akciji nekolicine pojedinaca smatranih utopistima, a više kao posljedica unutrašnjeg vrenja, da je Evropa osjećala od 1815. do 1848. potrebu preobraženja političkih ustanova. Tako su se u stvari elementi njeznoga gospodarskog ustrojstva mijenjali istovremeno sa skalom moralnih vrednota.

Na jačina tog vrenja porasla je k tome i radi utjecaja narodnosnog načela na narode koji su izgubili ili još nijesu postigli svoje jedinstvo i slobodu. Talijani su međutim bili najneretiniji. Rasparčanu broj država, talijanski je poluotok materijalno i moralno bio pod jamom Austrije. Ona je direktno vladala Lombardijom, trima Mlećima, Rijekom i vojvodstvom Mantove. U Ferrari, Parmi i Piacenzi, te Reggliu i Modeni imala je svoje posade. Uz vladare spomenutih zadnjih četiriju gradova, oni u Toscani i Lucchi bili su i austrijski najdvojvode. Pijemont u kojem je vladala Savojska kuća, Napulj i Sicilija sa Bourbonima, nijesu pod apsolutističkim vladarima nikako mogli izbjeći habzburškom uplivu. Na koncu je i Rim, koji je s Bolognom, Marchama i Ro-

magnum sačinjavao svjetovno gospodstvo Papa, nakon bečkoga Kongresa jednako blo izvrnut istoj prilici. Pio IX. je u prvim godinama svog pontifikata uzalud pokušao da se otme ovoj.

Narodna neodvisnost se Talijanima učinila formulom oko koje se sve moglo okupiti. U načelu činilo se da to pitanje ne uključuje i davanje prednosti jednom režimu, ali se u stvari to drukčije događalo. Pitanje neodvisnosti bilo je nerazdvojivo od pitanja slobode. Za rušenje Austrije koja je vladala zemljom, jedino moguće oružje protiv tobožnjeg načela legitimteta bilo je narodnosno načelo u svome punom smislu, značeci i samoodređenje, samovladu, ekonomsku i političku slobodu, uništenje ugnjetavalačkih ustanova apsolutizma.

Sred takvih prilika Italija je, uz opće teškoće, zajedničke svima oslobodilačkim pokretima, morala svladati i osobite zapreke. U prvom je redu tu bila vanredna snaga Imperijalističke i pobjedničke Austrije. Njezin joj unutrašnji položaj, nakon napoleonskih ratova, nije dozvoljavao da ostavi Poluotok, zahvaljujući kojemu je raširila svoj upliv na bazen Sredozemnog mora i održala gospodstvo nad germanskim narodima.

U drugom redu, Italija se morala izjasniti o papinskom položaju. Papa je od hiljadu godina na ovamo posjedovao Rim i razne dijelove srednje Italije. Katolici čitavog svijeta i evropske vlade smatrali su uz religioznu istovremeno i političkom nuždom uzdržanje svjetovne vlasti. Neki su, ipak, željeli oportune reforme u upravi te države.

Trebalo je, na koncu, ublažiti vrlo osjetljive razlike između pokrajina i država, skup kojih je sačinjavao zemlju koja nije bila nikada ujedinjena u jedno samo kraljevstvo a niti obdarena narodnom sviješću.

Tri orilaška problema stajala su, dakle, pred liberalizmom Risorgimenta. On je morao da se s njima bori i pobijedi ih u ime neodvisnosti, slobode i jedinstva.

2. — Pod „liberalizmom Risorgimenta“ razumiju se sve one različite struje koje su, u makar kakvom bilo obliku, radile oko dokinuća apsolutističke vlasti, zavedenja režima predstavnitstva i ostvarenja narodnog jedinstva. Na taj su način nazvani liberalima nesamo oni koji su dolista opravdano nosili ovaj naziv, nego i umjerenjaci, krajni konzervativci, demokrati i katolici neo-guelfovci. Liberalizmom je smatran i sav reformatorski pokret i onda kad su uza nj prijanjali nestalni ljudi koji su o slobodi i njenoj primjeni imali vrlo labav pojam. Liberalizam je bila težnja za narodnom neodvisnošću, liberalizam i slatki prosvjetljeni reformizam. No u stvari, radilo se o romantičnom i federalističkom pokretu neo-guelfovaca (zastavnici ovoga bili su svećenici Ventura, Rosmini, Balbo, Gioberti), o pravome liberalnome pokretu Cavoura III, konačno, o demokratskom pokretu orijentiranom ka direktnoj akciji a inspiriranom od Mazzinija, svi ti smjerovi usprkos dubokih opreka i bitnih razlika doprinijeli su spremanju pravog djela liberalne revolucije, koja je, razbivši okove kaste, dinastičke i ekonomske tradicije, regionalne partikularizme, crkovna prava i vjerske obzire, mogla isto tako dobro dovesti do federiranih država Italije pod predsjedništvom Pape III Kralja, kao i do republike.

Liberalne misli, koja bi imala specijalni talijanski karakter, nije bilo. Pitanja jedinstva i neodvisnosti dominirala su pitanjima unutrašnje slobode, te su umjerenjaci koji su više nego svi drugi intelektualno vodili buržoaziju, ostajući vrlo sumnjivavi glede političke slobode, o ekonomskom liberalizmu imali samo mutno osjećanje. Ta bili su, zapravo, konzervativci koji su se igrali revolucionaraca. Karakteristika liberalizma Risorgimenta nije nimalo u teoriji tih mislilaca, koji nisu nikad zauzeli naročito svoje mjesto u krilu evropskog pokreta, nego u činjenici da je izražen skup djelotvornih težnja jedne elite, kakvom se mogla nazvati ondašnja vladajuća klasa.

Tako će se moći shvatiti kako je najveća poteškoća bila sjediniti na istom polju sve te različite snage u pokretu i okupiti ih na temelju jednoga realnog programa. Osobito težak je nesklad bio između onih koji su vjerovali u djelotvornost tajnih udruženja ili pučkih pokreta, i onih koji su, naprotiv, sve polagali u moralnu snagu ideja i utjecaj reformama. Ipak su od 1815. do 1846. i jedni i drugi vidjeli malo praktičnog uspjeha svojih odnosnih takтика, koje nisu bile u stanju da stvore takvo duševno stanje koje bi bilo opće povoljno za liberalizam, ili da zadobiju povjerenje naroda.

S druge su strane reakcionarni i apsolutistički krugovi, smatrani austrofilskim, gubili teren i sve više se prljavo naslanjali na Austriju radi njene političke i vojničke snage, te na Crkvu zbog njezine moralne snage, u uvjerenju da se prijestolje i oltar moraju međusobno podupirati. Veza između Papinstva, talijanskih država i Austrije bila je posljedica bečkog ugovora. Radilo se o fundamentalnome političkom i diplomatskom stanju koje se nije dalo lako izmijeniti. Status quo se to snažnije i čvršće uzdržavao na spomen francuskih revolucija, okupacija i ratova, koji su ostavili bolan i težak utisak smutnja. Seljačkoj masi i velikom broju malih obrtnika i kmetara trebalo je mira i odmora da bi se oporavili od kobnih posljedica takvih ratnih godina. Nove ideje nijesu na njih ostavljale kakav utisak. Što se pak tiče svećenstva, a osobito seoskog svećenstva, koje se, po strani od svega novotarskog pokreta, posvetilo svome zvanju, ono je možda još više pokazivalo žedu za mirom, za kojim je radišni narod težilo. Dakako, i jedni i drugi su si predstavljali da će apsolutno poštivanje postojećeg poretka, vjerno od njih podržavanog, uzdržati mir. Oni su predstavljali snage čuvanja i za postepeni razvoj socijalnoga napretka, ali koje ga mogu i sprečavati i postati zaprekom svima velikim političkim pokretima. U stvari, ta široka zona konzervativizma nije ni najmanje stvarala zapreke liberalnom pokretu gradskoga podrijetla. Mase su ostale trome, nepovjerljive i ovdje-ondje neprijateljske, ali bez velikog osvjedočenja. U duši su puka nesvjesno i opasno vrile predrasude i osjećaji. I to je trajalo dugo dok grad nije imao više što da osvoji u provinciji, te su liberalne struje prodrle u samostane, sjemeništa i mala intelektualna provincijalna središta. Tada se započe širiti koncepcija Italije kao političke zajednice i prodirati valovito u narod po koja liberalna težnja. Dva su događaja uzrokovala taj napredak: osvjetljenje narodnosne misli od strane svećenika Giobertija u njegovoj glasovitoj knjizi „Primat Italije“ i, s druge strane, dolazak Pija IX., koji je započeo svoje vladanje amnestijom političkih zločina i glasovitim rijeckom: „Neka Bog blagoslovi Italiju!“, na papinsku stolicu. Val oduševljenja koji zapljuska svo Poluostrvo bio je znak novog duševnog stanja koje je našlo zgradu da se manifestira. Sazrijevanje novih ideja miješalo se sa najsuprotnijim osjećajima, ali se uza sve to u narodu javilo opće uvjerenje da će se, na jedan ili drugi način, narodnosna misao ostvariti. Događaji 1848., — liberalni ustavi dati od vladara raznih država, i Rima; prvi oslobodilački rat poveljen od Pijemonta, koji su slijedili na pritisak naroda vlade u Firenzi, Rimu, Napulju i Palermu, — bili su posljedica jedne sentimentalne, romantične i narodne eksplozije, po svom karakteru prisno talijanske. Ovi se događaji, zapravo, ne mogu uzeti kao odjek onih u Parizu i Beču, kao što je to bio slučaj u Italiji u vrijeme francuske Revolucije. Oni su plodovi originalnih pokreta u okviru skupnoga evropskog vrljenja i liberalnoga vala. Slijedila je prava katastrofa. Rat protiv Austrije, nedovoljno pripravljen, izvršio je slomom. Ostale vlade, koje su postale saveznice Pijemonta na tako neočekivan način, ostale su neodlučne, nepovjerljive te su se na koncu i povukle iz borbe. Dobrovoljci su imali uza se samo svoju srčanost i svoju požrtvornost. Parlamentima su brzo zavladao demagozi i uzbuđenost ulice. Unijerent se liberali, pravi začetnici revolucije, prestrašili od

socialnih zahtjeva masa, te ocljeniše potrebnim povratak starom režimu u ime reda i vlasništva. Otpor do konca, koji su dali Mletačka Republika i Rim, pokaza za kakav li su samo otpor bila sposobna revolucijom rođena dva polučka tipa: umjereni liberalizam u Mlecima i pučka demokracija u Rimu. I jedan i drugi padoše pod udarcima austrijske i francuske vojske.

Sred opće malodušnosti i nepouzdanja naroda, koji su došli iz romantične faze od 1848., samo dvije su snage preostale prema Austriji i reakcionarnim vladama: Savojska monarhija, koja se oslonjena o ustav pripravljala za „kraljevsku stečevinu“, i sa sviju strana pribjegli liberali, čija je požrtvovnost znala održati kult talijanskih težnja. Liberalizam nove jedinstvene države vuče svoje podrijetlo iz katastrofe 1848. g.

3. — Bečki Kongres 1815. nije htjeo ostaviti na kontinentu ni jedan pravi ustavni režim. Engleski je parlament onda bio previše otočki, previše tradicionalan i previše aristokratski, da bi izazvao kakav strah. Reform Bill nije bio još postao središtem evropskih težnja. Francuska je imala parlament sa važnim funkcijama, ali su njim vladali reakcionarni elementi. Što se pak tiče sicilijanskog parlamenta koji je 1812. uspostavljen, on nije bio nikada na novo sazivan, a da nije s druge strane bio uklaut. Ujedinjenje dvaju Sicilija u jedinstvenu kraljevinu pod Bourbonima, moglo je biti jamstvom da sa toga velikog otoka neće biti dan znak za probuđenje revolucionarnih ideja.

I tako, nakon pada ustava iz 1848., na ponuku ili pod uplivom Austrije, u svima talijanskim državama, pijemontski je ustav ostao sam na snazi. Uza sav poraz kod Novare i abdikaciju Karla Alberta, kraj sviju izmjenljivih slatkih riječi i prijetnja pobjednika, uza sve savjete drugih država novom vladaru da napusti liberalnu stvar i dokine ustav, Viktor Emanuel izjavl da Savojska kuća neće pogaziti danu riječ. On prihvati teške uslove primirja, ali se ne htjede odreći trobojke, simbola nove Italije.

Kad je i Francuska nakon državnog udara od 2. prosinca 1851. jednako pošla putem reakcije, te je skoro svom kontinentalnom Evropom zavladao autoritastički režim, Pijemont je ipak ostao privržen svome ustavu. Vlada jednoga genijalnog čovjeka, Camilla Benzo de Cavoura, pošla je da povlači iz ove veze liberalne tradicije i monarhističke tradicije sve posljedice, te da ih proširi na svu Italiju.

Za vrijeme od 1849. do 1861. narodnosna se misao podudara s unitarističkom idejom. Federalistički princip, koji je prije toga imao uplívne predstavnike i okupljao oko sebe odlične sile, sasvim je napušten. Mržnja je protiv papinske svjetovne vlasti porasla kad se Pio IX., doveden natrag u Rim od francuskih i austrijskih četa, tjesno vezao uz apsolutizam i pokazao svoje protivljenje ustavnim reformama. I Sicilijanci, koji su nekoć sanjali o vlastitoj političkoj autonomiji, pristaje većinom uz koncepciju jedinstvene države. I sami Mlečani, koji su s Maninom i republikom od 1848. osvećili sramotni pad od 1797., priznaše da spas i budućnost Italije ovisi od pravog jedinstva, i, dok su prije 1848. razni krajevi Italije gledali Pijemont podozrivo ili s nepovjerenjem, sljedećih je godina, kao rezultata razočaranja i općeg oćaranja, mali broj onih koji su još vjerovali u udes zemlje dao svu svoju vjeru Pijemontu, te ustavnoj i liberalnoj snazi koju je on predstavljao.

Običava se kazati da je ujedinjena Italija plod sretnog hazarda. Od 1859. do 1870. izredalo se jedanaest godina evropskih događaja kojima se Pijemont znao uvijek okoristiti. Novu su Italiju stvorile prilike a ne narodnosna svijest naroda. Jamačno nema te velike političke promjene, kod koje nepredviđeno ili hazard nijesu imali mjesta. Pobjeda kod Marenga ili poraz kod Waterloa nijesu samo rezultat hrabrosti vojnika, talenta poglavara ili političkih konjunktura; trebalo je da se nade i prirodne nezgode ili psihološke situacije da se rode ili postanu sudbonosnima. Prilike ostaju bez političkog učinka, ako fale elementi i faktori koji pripravljaju te posljedice. Napoleon III. igrao je

1859. u ratu protiv Austrije glavnu ulogu, ali toga svega nije moglo biti bez Cavoura i ustavnog Pijemonta. Teško je bilo sjediniti Rim s Italijom, ali prilika koja se nadala 1870. (nakon povlačenja francuskih četa, pozvanih zbog francusko-pruskog rata) bila izgubljena da nije nova kraljevska svojom politikom odavna pripremila ambijent povoljan za srušenje svjetovne papinske vlasti. Ne smije se nijekati uloga sreće kod stvaranja jedinstvene države, ali treba priznati i da se ta mogla razviti samo zato što je liberalna i ustavna struja pripremila uvjete potrebne za iskorišćenje sreće. Probudena je energija priprostih ljudi, izazvane su velike političke ličnosti kao što su Mazzini i Cavour, izazivano je narodno oduševljenje na spomen imena Glibertija, Pija IX. i Garibaldija.

U galeriji historije približuju se ova imena, koja tek što su predstavljala suprotnost nesamo političke i taktičke, nego i filozofske i religiozne misli k tome, jer su i jedni i drugi doprinijeli ka orijentaciji javnog mišljenja prema stvaranju nove države. Ipak je grof Cavour bio onaj aktivni element i odlučni faktor koordinacije svijlu ovih protivurječnih snaga. On je skupa sa Viktor Emanuelom II. znao tako sretno povesti Pijemontovo osvojenje Italije, da se talijanska unifikacija može historički i politički nazvati pijemontizacijom Italije. Njemu se pridaje i naziv „kraljevska stečevina“, da se potcria uloga Savojske monarhije, koja je iskoristila razne revolucionarne pokrete da rastegne svoju vlast, oslanjajući se na konzervativne krugove i izbjegavajući kompromisima zaoštrenje položaja.

Stvarno, jedinstvo je stečeno previše brzo za jedan narod bez homogenosti a koji je vjekovima bio odjeljen. Sloboda, zatočena u Pijemontu, više je slojevima naroda darovana, nego od njih stečena. Narodnost, smatrana od elite kao načelo samoodređenja i samouprave, nije tako shvaćena u kolektivnoj svijesti. Italija se morala osloniti sama na se, svladati poteškoće skupčane sa tek formiranom velikom jedinstvenom državom različitoga ustrojstva i, konačno, dati narodnosti osjećaj čitavome jednom narodu, koji je do onda bio upoznao samo kratke iluzije slobodnih lokalnih vladâ. Massimo d'Azeglio s pravom reče: „Stvorili smo Italiju, stvorimo sad i Talijane.“

I sami je proces postignuća jedinstva stvarao nove poteškoće. Dvadeset i dva milijuna stanovnika morala su po prvi put živjeti skupa, vanjski je ambijent bio neprijateljski ili nepovjerljiv, državna je vlast bila u otvorenom sukobu sa Svetom Stolicom. Čitav dio naroda, legitimiste i katolici s jedne, republikanci s druge strane, nije prihvatao novo stanje stvari, koje je od mnogih smatrano nestalnim i određenim da kroz kratko vrijeme iščezne sred katastrofa i ruševina. Sjećanje na Napoleonove države, tako brzo stvaranje i uništenje kojih se vidjelo, bilo je još živo. Kolikogod tok događaja nije davao potstrebka pesimističkim ili alarmantnim prognozama, ipak se takva nepovjerljivost nije mogla rastepsti nego tokom vremena, jačanjem vlasti i narodne kohezije te rješanjem osnovnih pitanja.

Za takvu zadaću nije bila dovoljna mala pijemontska klasa upravljača, koja je u posljednjim događajima igrala tako veliku ulogu. Nije se, uz to, moglo predati se ostacima dvaju generacija liberala, koji su nesumnjivo dali dokaza svoje srčanosti u ropstvu, izgnanstvu ili ratu, ali koji nisu bili spremni da jednim pogledom obuhvate svu Italiju i komplikovane probleme nove države. Onda nije bilo prave građanske klase koja bi u svojim rukama imala svo vodstvo gospodarske aktivnosti i predstavljala nove političke smjerove. Industrija je još uvijek bila u povojima, trgovina lokalna, željeznice, osim u Pijemontu i Lombardiji, tek što su se trasirale, a poljodjelstvo i obrt raspolagahu samo primitivnim sredstvima, te su bili ograničeni na potrebe kraja. Politički je život bio živ samo po gradovima, gdje su u nj ulazili ljudi prolazili iz slobodnih profesija. Kod ovih je bila neobično vezana retorika uz juridičku kulturu, sentimentalnost uz

misao, improvizacija uz inteligenciju, parvenlstvo i demagogija uz ličnu valjanost i moralnu jakost. Posvuda se jasno pokazalo pomanjkanje zrelosti za vođenje politike koja bi ipak bila ravna situacijama kojim se trebalo suprotstaviti. Kraj svih tih slabih strana, treba istaknuti da su drevna humanistička formacija, juridička tradicija te politička i gospodarska kultura engleskog i francuskog podrijetla u znatnoj mjeri nadomjestili kod opće nepripravnosti i teških nedostataka. Postojala je u stvari još uvijek intelektualna, umjerena i liberalna elita, koja preuze na se brigu da stvori talijansku državu, nakon što je improvizirala talijansku naciju.

I međunarodni je položaj bio slaba točka nove Italije. Ona je ušla u evropsku ravnotežu kao iznenađenje. Legendarna Ekspedicija hiljade, koju je vodio Garibaldi, udaljila ju je od Napoleonove politike, nakon što je vezao Austriju na ustup Lombardije. Otud i aneksija Mletaka te zaposjednuće Rima protiv volje Francuske i Austrije.

Italija je afirmirala svoju individualnost i svojim ustavnim položajem, anticipirajući onom Evrope. Francuska je tada ratovala s Pruskom i prelazila preko zadnjih trzaja Komune. Njemačka se formirala u carstvo s predstavničkim ali ne i parlamentarnim režimom. Federalistička je Španjolska bila podijeljena između obitelji, pretendente i vojničke junte. Austrija je teška srca podnosila neku vrst bastardnog parlamentarizma. Jedino Belgija, Holandija i Švajcarska bijahu vjerno prihvatile tvorbe slobode, koje su nakon raznih preokreta kroz razdoblje od 1870. do 1914., osim u Rusiji i Turskoj, izbrisale zadnje tragove apsolutističkih vladavina.

U toj novoj orijentaciji Engleska je od 1832. igrala važnu moralnu i političku ulogu. Misli njenih književnika, držanje njenih državnika, upliv Manchesterske škole, pridolazak velike industrije, razvoj pomorske trgovine, pokazao je pobjedu liberalnih ideja nad apsolutizmom, demokratskih ustanova nad feudalnim tradicijama i policijskim režimima. Taj je pokret ideja i interesa propagirao više realističku nego demagošku koncepciju i dao primjer više ozbiljne nego bučne javne djelatnosti. Ta je stvorila i diplomatski ambijent, potreban za prijem nove Italije, koji je uspio da svlada moćnu opoziciju legitimističkih stranaka, reakcionarnih struja i međunarodnih zavisti.

4. — Jedna od najvećih teškoća djela ujedinjenja ležala je u sukobu između nove države i Svete Stolice. Dva su se problema tu ispreplela, jedan od općega karaktera, jednak skoro za sve zemlje, i drugi, specijalan sa Italijom.

Prvi je radio o teoretskoj i praktičnoj suprotnosti liberalnih načela sa vjerskim postulatima katolicizma. Sloboda riječi, štampe i bogoštovlja predpostavljala je nebriganje države za javne istupe koji se protive vjerskim ustanovama i katoličkim ciljevima.

Uz to, te iste teorije, naglašavajući pravnu superiornost Države nad Crkvom, do krajnih su posljedica razvijale tradiciju zakonodavaca glede crkvene hijerarhije, kongregacija, braka, pobožnih ustanova, župskih škola i crkvenih dobara. One su, na taj način, ugrožavale cjelokupni bogštovni režim koji je onda bio na snazi, sa kraljevskim privilegijama i intervencijom političkih vlasti.

To niipošto nije bio kakav nov položaj u Evropi, već samo oblik pokreta za reforme odnosa između dvaju vlasti, koji je težio za njihovom rastavom i radio u stvari za supremaciju Države nad Crkvom. Konkordatom od 1801. Napoleon je u Francuskoj dokrajčio protivuvjersku borbu velike Revolucije. Tokom XIX. vijeka ona je, sad žestoko, sad podmuklo, nastavljena da napokon početkom XX. vijeka postigne vrhunac u zakonima o udruženjima i rastavi.

Italiji Risorgimenta pružala se mogućnost, ostvarena u mnogim državama, i u onima u kojima katolici nijesu u većini: diplomatsko predstavništvo kod Svete Stolice i konkordatski režim. Premda se radilo o prostim pitanjima o odnošaju Crkve i Države,

sam fakt narodnog ujedinjenja doveo je do rivaliteta Papinstva i Kraljevine Italije zbog svjetovnoga gospodstva. Talijanski parlament koji je 1861. proglasio Rim prijestolnicom, upravio je lukavo svu svoju politiku prema tome cilju, dok su republikanci, garibaldinci i druge lijevičarske stranke uznastojali da požure rješenje rimskog pitanja pučkim ustancima i oružanim ekspedicijama. Talijanske su čete zagospodovala Rimom 20. rujna 1870., a plebiscit od 11. listopada dade sjedinjenju Rima s Italijom sankciju naroda. 1871. prenesena je prijestolnica nove kraljevine u centar katolicizma, nakon što je zakon o garancijama odredio položaj Svete Stolice prema talijanskoj državi.

Uza sve to Pape nijesu nikad prihvatile ove zakonske odredbe, te su ostavile otvorenim pitanje o papinskoj neodvisnosti i slobodi, otklanjajući da bi svršeni čin, — kako se to reklo, — mogao vremenom dobiti njihov blagoslov, a kamo li da bi jedan jednostrani pravni akt, izdan od jedne posebne države, uzmogao biti garancijom jednoj vjerskoj ustanovi univerzalnoga karaktera. Papinski stav ražestio je još više anti-klerikalizam liberalnih i ekstremističkih elemenata, te je izazvao intelektualni laicistički i protivvjerski pokret. S druge strane, naveo je vladu da prosljedi politikom sumnjičavosti i nepovjerenja, sred bojazni da će se u slučaju otvorenog ili latentnoga konflikta moći vidjeti kako se rimsko pitanje od jedne strane države postavlja. Katolički vodeći krugovi, — intranzigentni, pristaše svjetovnoga gospodstva papinskog, klerikalci ili nacionaliste. — sa svoje pak strane povukoše se iz javnog života. Na taj je način mladoj kraljevini povalio element moralne jakosti i snaga naročito korisnih za ustaljenje novog stanja stvari i duhovno jedinstvo glede nje.

Religiозна borba od 1871. do konca Svjetskog rata bila je sad jača, sad slabija, a pri kraju čak jedva primjetljiva. Za tako duge periode pojavilo se mnogo elemenata prilagodavanja i snošljivosti. Razvoj vanjskih odnošaja pokazao ispraznost vjerovanja glede raspjeda talijanske države Intervencijom, koja je u početku bila baukom, koje strane države u korist Svete Stolice. Posljednji znak bojazni glede toga nalazi se u čl. XV. Londonskog ugovora koji je unesen od Sonnina. Taj je bio potpuno bezpredmetan, jer je kardinal Gasparri, državni tajnik Sv. Oca Benedikta XV., za vrijeme rata izjavio da Sveta Stolica očekuje samo od Talijana vjersku slobodu i priznanje svoje neodvisnosti. Isto tako i privatni razgovori, od kojih su najvažniji bili oni 1887. za Lava XIII., koji su nastavljeni s vremena na vrijeme za mirne periode neizravnih odnosa zadnjih godina, pokazivahu da se, premda problem nije riješen nikako, ipak moglo raditi oko potpunog izlučenja sve političke borbe i ostavljanja otvorenog samog pitanja u čisto vjerskom području.

S druge strane apstinentsko držanje katolika, nakon jakih popuštanja, potpuno prestaje. Oni, četrdeset i devet godina iza zauzeća Rima, nakon što su do tada bili po strani od javnog života Italije, stvorice pod imenom Talijanske pučke stranke demokratsku političku stranku, ne konfesionalnu, ali po svojim težnjama i svom programu u skladu sa zahtjevima kršćanske etike (18. siječnja 1919.). Te iste godine formula „non expedita“, koja je od 1867. vezivala katolike da nikako ne učestvuju kod političkih izbora, potpuno pada. Na taj će se način oko nove kraljevine, sa zakašnjenjem od pola vijeka, ostvariti političko jedinstvo Talijana. Rimsko će pitanje ostati u svojim bitnim točkama netaknuto. Nema sumnje da teškoća jednoga shodnog rješenja leži manje u odsutnosti međusobne dobre volje, nego u samim elementima problema. I tako se treba prepustiti vremenu za ono što bježi od ljudske mudrosti.

5. — Rimsko je pitanje bilo ne samo najdelikatnija pojava situacije, već kao živčana točka poteškoća i raskrnica političkih orijentacija. Baš uza nj se vežu anti-klerikalni, republikanski i garibaldinski pokreti, laičke pozitivističke intelektualne struje, koje se pojavljuju u novoj atmosferi, bilo kao Ultramontanstvo, bilo kao spontana

reakcija duhova protiv tirantije svrgnutih vlada. Svi ti pokreti imali su oblike vrlo usnemirujuće za slaboću izvršne vlasti i parlamentarne ustanove.

Iza Cavourove smrti (1861.), nitko nije mogao da ga njegovim auktoritetom, bistrinom pogleda ili postojanošću zamijeni. Elementi razdora pridobiyahu teren, a oni kohezije su slabili. Da narodni osjećaj koji je podržavao mase nije bio jak, teške bi trzavice uzdrmale Italiju koja se radala.

Teška pogrješka dobe, čije se kobne posljedice i danas mogu vidjeti, bila je pretjeranost ideje jedinstva do one uniformizacije. Nijesu se poštovale pravice ili administrativne tradicije ni jednoga kraja. Isti zakoni nametnuti svima putem dekreta, birokratski sistem i jedinstvena administrativna formula od jednog do drugog kraja poluotoka, funkcionari koji nijesu poznavali ljude, mjesta i ambijent, kojima je bila dana zadaća da uvedu nove uredbe u puk, koji nije ništa od svega toga razumijevao i koji se bunio, jer mu se činilo da nije nego promijenio gospodara, — sve to činilo je „pijemontizaciju“ Italije, i dolista: Pijemont se prema drugim pokrajinama podnio kao Pruska u Njemačkoj. Njegov sistem političke intranzigentnosti i birokratskog ugnjetavanja, kraj potpunog nerazumljivanja psihologije stanovništva Juga, izazvahu bučne izljeve nezadovoljstva i otpora, od kojih su najčuveniji dani u Palermu i takozvani „brigantaggio“ Juga. Problem Juga bio je iznad svega političko pitanje, koje vlastodršci nijesu nikad mogli shvatiti i koji ostade kao element moralne nesreće za Italiju. Uz to, pretjerana zakonodavna i upravna uniformizacija prirodno dovedoše do tjesnog nadzora općina i pokrajina prema načelima etatističke centralizacije po francuskom uzoru. Živa je bolazana vladala pred najmanjom općinskom slobodštinom, a zapažala se jasna mržnja protiv regionalnih samouprava. Vjerovalo se da će obnova lokalnih života spriječiti formaciju narodnosnog duha. Italija je bila tako podijeljena, tako rasparčana, da su si ondašnji ljudi predstavili da se ona neće moći da spasi i da se osjećaj jedinstva u masama neće razviti nego ako politička uprava bude skupila vlast u svoje ruke, eliminirajući sve vrste samoupravne djelatnosti na periferiji i gazeći sve uspomene prošlosti.

Kakve li psihološke grješke! Začepiše usta nekolicini osamnjenih pojedinaca koji podiгоše glas protiv toga. Italija se rodi centralističkom po duhu Pijemonta i uzorku Francuske. Kopiralo se ono što je susjedna republika baštinita od apsolutističke monarhije, Revolucije i carstva, ali strujama i historijom različitom od one Poluotoka. Takvim sistemom presušen je izvor lokalnih energija na kojem su se napajali i sami junaci Risorgimenta. Kidano je s tradicijom koja predstavlja za jedan narod jednu od najvećih moralnih snaga. Sa toga stanovišta savremena Italija nema nikakve druge krštenice osim one Risorgimenta, njezina najbolja historija počinje 1848. g. Nakon što su nestali pioniri liberalizma, politički ljudi kraljevine čine se u većini došljacima malog i uskog mentaliteta. Prvi književni i umjetnički izrazi ondašnje misli ne sežu daleko. To razdoblje, u poređenju sa velikim dobama prošlosti, nazvano je dobom „male Italije“. Htjelo se u korištenju satrati komunalnu tradiciju i regionalne djelatnosti. Iz novoga političkog života isključena je svaka uspomena katoličke religije, koja je ipak tako tijesno vezana uz tradicionalne manifestacije talijanske misli i umjetnosti. Sva je djelatnost usredotočena sred krila vlade i parlamenta, koji postadoše i centrima intriga i afera. Na taj način nova se kraljevina radala lišena jedne od svojih životnih snaga.

Financijski i gospodarski položaj pojačavao je duhovnu zbrku. Pojedine talijanske države prije ujedinjenja nijesu uspjele da se izvuku iz stiske uzrokovane francuskom okupacijom i napoleonskim ratovima. Morale su, uz to, da se bore i drugim ratovima, revolucijama i vojničkim okupacijama. Pijemont je bio strašno prezadužen zbog tereta oslobodilačke borbe. Nova država, baštinič deficitu raznih budžeta, morala je k tome

obilno trošiti i za svoju upravnu organizaciju, za formaciju vojske i mornarice potrebne za njezinu sigurnost. Malo pouzdanje u solidnost novoga poretka mršav je kredit davalo državnoj blagajni. Neljubljive posljedice toga bile su prisilni tečaj novčanica i prijava fiskalizam. Opće gospodarske prilike zaoštravale su financijske poteškoće. Uklanjanje carinskih ograda između jedne i druge državnice, prenos trgovačkih središta, poteškoće sa željezničkim prometom, neukost puka koji je u velikom dijelu bio analfabet, urodile krizom. Likvidacija dobara Crkve, zaplijenjenih od države, nije, kao obično, donijela nikakve očekivane pogodnosti. Moralo se zadržati lutriju, kraj sve kampanje o moralnosti koja se protiv nje vodila, organizirati posvuda monopol duhana i soli, povisiti takse na brašno, da bi se postigle potrebne budžete.

Istovremeno, osjetljiva se neuravnoteženost pojavila između Sjevera i Juga. Prvi je svojim geografskim položajem, plodnošću svoje zemlje, superlornošću svoje administracije u prošlim vremenima našao, nakon što su minule prve poteškoće, normalni ritam svoje proizvodilačke aktivnosti. Započela industrijska transformacija puna nade, davajući život prometu luke u Genovi. Jug, naprotiv, koji je bio smatran Eldoradom Italije, mučilo se u teškoj krizi malih lokalnih industrija, bio je pogođen propašću svojih vinograda od invazije filoksera, te je morao i da obustavi trgovanje s Francuskom zbog sukoba između dvaju vlada. Manjkale su mu voda, putevi, pristojne kuće, škole. Porezi i dace povišeni su bezmjerno. Pred takvom oskudicom započeo exodus seoskog pučanstva, koje napusti čitave krajeve da bi pošlo u Ameriku ili Tunis. Ova prva migracija, koja je depopularizirala polja Juga, imala je ipak za korisno to što je u kilici uništila ozbiljne neredne i urodila širokim talijanskim rasadlištem, koje je jedan od najznamenitijih fenomena prekomorskoga demografskog kretanja.

Odlazak stanovništva nije ipak predstavljao rješeno pitanje. On je samo otkrivao njegovu gospodarsku težinu. Održane su važne ankete i provedene u djelo mjere koje nikako ne postigoše svoj cilj. Radilo se o znatno dubljem zlu, koje je prelazilo ekonomiju, bilo moralnog i političkoga značenja i produkt više vjekova prave stiske, pa koje ni najmanje nije ublaženo ustanovom jedinstvene države, već pogoršano.

Ove materijalne neudače dale su hranu hitrom razvoju ekstremnih stranaka. Društvena situacija noprimala u više navrataka anarhistički i revolucionarni karakter, i vlada je bila prisiljena da se latl vrlo teških mjera pokorenja, osobito protiv seljačkih udruga na Siciliji (1893). Ali, ekonomski i socijalni temelji nereda nijesu tim postali manji: nednice da umreš, stanovni štale, pretjerano dugi radnici, feudalna prava koja su teško nogađala obradivače zemlje, raširene staleške bolesti poput malarije i tifanjanja. Konzervativna orijentacija vlade k tome, koja je hrabrila bogate slojeve, zemljišne posjednike i slobodne profesije, činila je da se nije vodilo računa o situaciji koja je, najprije pod uticajem francuskoga, a zatim njemačkog socijalizma, morala uroditi ustanovljenjem Talijanske socijalističke stranke.

Vlada demnice, sastavljena od umjerenih liberala, pada 1876. zbog tih ekonomskih poteškoća. Slijedila ju je vlada lijevice, koja je uzastojala da smanji dace na potrošnju i pogoduje razvitku trgovine. Ipak, ona je počnila veliku nogrješku odobravajući tarifom od 1887. carinsku zaštitu u korist jedne parasitske industrije, inaugurirajući tako jednu po racionalni razvoj narodne ekonomije štetnu politiku. Počeo se formirati sloj ugovarataca koji su se vrzili oko vlade, a moć i zahtjeve kojih je tijekom godina mogao samo da okrivl.

Ipak, dvadeset godina prije Rata mogao se prvi i glavni napor zemlje smatrati gotovim. U ovom je dobi Italija mogla zabilježiti trostruk uspjeh: ravnotežu budžeta, ravnotežu trgovačke bilance, zahvaljujući pošiljkama emigranata, brodarinama i turistima, te obnovu javnoga kredita koja je dozvoljavala konverziju rente. Radlišan, štedljiv

i umjeren narod, koji je skoro neprekidnom zdravom tradicijom pazio kod uprave državne imovine, konsolidirao je u pola vijeka žrtava državne financije i dao siguran polet ekonomiji zemlje.

6. — Iza aneksije Mletaka i Papinske Države, dvostruka je briga mučila glede vanjske politike javno mišljenje. S jedne je strane vladala bojazan da će jedna strana vlast, u sukobima s Italijom, podjarivana od klerikalnih elemenata, intervenirati da se Rim vrati Papi, i sa toga gledišta su bojažljivci pokazivali na Francusku. S druge su, pak, strane postojale i irendentističke revindikacije mletačkih granica: Trenta, Trsta i susjednih krajeva, još pod Habsburgovcima. Ova su dva pitanja uživala narodnu maštu, radala odborima i grupama, izazivala žestoke manifestacije koje su, svugdje jednako, narušavale red i ometale delikatnu djelatnost vlade. Italija je stvarno bila osamljena. Ona je morala stvoriti strujanje simpatije za novo stanje stvari i ući u evropski koncert sa čistom politikom, koja bi joj bila potporom i podrškom. Nepovjerenje diplomacije prema njoj je, pak, bilo očito i teško ga je bilo svladati. Osim što sposobnosti ljudi nisu bile uvijek dorasle prilikama, iznad svega, neprilike urodiše istaknutom suprotnošću vlade i javnog mišljenja koje je, dominirano antklerikalnim, irendentističkim i ekstremističkim elementima, tražilo zbliženje s Francuskom, to radije što se ona uz to radikalizirala. Na taj bi se način bilo povratilo protvaustrijskoj politici Risorgimenta. Vlastodršci, pak, bilo oni koji su prije 1876. pripadali desnici ili iza toga lijevci, potražili su njemačko prijateljstvo i preko njega austrijske simpatije, prezajući u prvom redu pred novom borbom za neoslobođene zemlje. S druge strane im se Francuska, i to baš ona Gambette, učinila protivnikom koga se trebalo boriti koliko glede rimskog pitanja, toliko glede Tunisa, zone talijanske kolonizacije i trgovine.

Ta je unutrašnja nezvjesnost dovela Italiju bez programa na Berlinski kongres 1878. Dok su Francuska i Engleska uspjele da se ne govori ni o Tunisu, ni o Cipru, dok je Austrija okupirala Bosnu i Hercegovinu i širila se sve više na Jadranu, Italija nije ništa ni pitala, ni primila, nimalo ni u Istočnome moru, ni u Africi ili na Istoku. To se nazvalo „politikom čistih ruku“. Zapravo, Berlin i London su od 1876. tjerali Italiju da okupira Tunis, 1877. da proglaši svoj protektorat nad Albanijom, 1878. da zaposjedne Tripolis. Vlada je vječito oklijevala da se upusti u sumnjiva i skupa poduzeća. Ova rezerva nije bila nimalo po volji onim elementima koji su željeli politiku ekspanzije, i nezadovoljstvo se samo povećalo nakon negativnog završetka Berlinskoga kongresa.

Vlada je iznad svega htjela da se oslobodi osamljenosti, te se bojala da je razni predlozi teritorijalne ekstenzije ne navedu na pogibeljnu igru na međunarodnom polju. Tako su uslijedili pokušaji zbliženja sa Centralnim Vlastima. U isto vrijeme Francuska, bojeći se da je Italija ne preteče, odlučila da okupira Tunis (1881.). To je bila kap radi koje se preli čaša. Frankofobska ogorčenost većine zemlje dovede do zaključenja Trojnog Saveza između Italije, Njemačke i Austrije (20. svibnja 1882.). Cilj ugovora bio je održanje status quo-a protiv svih vanjskih napadaja. Trojni je Savez obnovljen 1887. i 1892., a da nije nikad izgubio strogo obranbeni i stabilizatorni karakter. Taj se cilj nije mogao napadati, jer je u Sredozemnome moru i na balkanskom istoku bilo mnogo nemirnih elemenata, a i sami sistem ravnoteže bio je sve prije no pomirljiv. Doba te gobā između Francuske i Engleske, koja je trajala oko dvadeset godina, sve do Srdačnog Sporazuma (1884. do 1904.), bila je prošla. Kroz to se vrijeme pojavio i iščezao savez trojice careva, njemačkog, austrijskog i ruskog, te otpočeo pravi francusko-ruski savez. Sred te petljanje, Trojni je Savez bio delikatno oruđe u Bismarckovim rukama, koji je htio zadržati Austriju u njemačkoj sferi, a da nije jako živu pažnju poklanjao njezinim balkanskim i jadranskim interesima. Na taj je način uspio da zagospodari

neizvjesnom situacijom, da veže Italiju na održanje status quo-a, obećavajući da nikako neće isticati rimsko pitanje, taj zgodni bauk, i, konačno, sprječiti njezino zbliženje s drugim državama. Italija se morala podvrgnuti njegovoj igri. Kad je pokušavala da izbjegne štetama, bila je smatrana nevjernom ili vazalom. Kad je naprotiv trebalo dijeliti koristi, držana je po strani i smatrana tuđom. Taj se stav naročito mogao zapaziti u akciji Centralnih Vlasti glede libijskih, maročkih, balkanskih i etiofskih pitanja, koja su pokretana od 1882. do 1885. Okupacija Massouaha, zaključena od talijanske vlade na nagovor Engleske, izvedena je nakon što se pristalo na učešće u engleskoj ekspediciji u Egiptu da se serija odricanja ne bi produžila. To je učešće naročito pogodilo u živac Bismarcka i Francusku. Zatim je, nakon par varijacija, ministar Robilant pristao na sklapanje sredozemnog sporazuma sa Engleskom (veljača 1887.) u isto vrijeme kad je obnavljao Trojni Savez. Rudni prosljedi tom linijom ograničenih ugovora glede Francuske, 1896. i 1898. Nakon različitih pokušaja, više ili manje određenih da bi se održao status quo na Balkanu, ministar Tittoni potpisao 1909. sporazum s Rusijom. Tako je Trojni Savez vezan sredozemnim i balkanskim konvencijama. Italija postade obična figurica u igri ravnoteže i promjena evropske politike, potrebna sad jednoj, sad drugoj vlasti. Činilo se da iz ove fine igre spretnosti ona izvlači koristi, ali ona u stvari nije pobrala nego sprdnju i razočaranja, koja su stvarala neprilike skopčane sa zauzetim stavom i odsutnost kontinuiteta u orijentaciji vanjske politike. Jedna za drugom padale su iz ruku diplomata karte koje su ovi brižno i ljubomorno čuvali. I tako Italija niti odnese niti primi pomoć svojih saveznika. U času svojih kolonijalnih nezgoda u Eritreji i Libiji, ona je od savezničkih i prijateljskih vlada doživjela samo razočaranja. Rimsko pitanje zbog koga se Trojni Savez rodio, nije nikada podignuto od koje strane vlasti, ali ne zbog ugovora, već zbog toga što sama Sveta Stolica ne bi nikad izazivala rat protiv Italije. Naprotiv revindikacija neostobodenih zemalja ostade živa u krilu naroda, paralizirajući svaki pokušaj talijanske vlade glede Austrije i davajući ugovoru o prijateljstvu sadržinu neiskrenosti, koja je znatno smanjivala njegovu učinkovitost. Osim toga, gospodarska slabost Italije nije joj dozvoljavala da pride oružanju koje bi bilo veće od njenih vlastitih snaga, kao što bi zahtijevao njen ulazak u krug jednoga militarističkog sistema.

Protiv ove ne nove kritike Trojnog Saveza ističe se da Italija nije mogla ostati osamljenom i da se jedan pravi savez sa Francuskom nije mogao uzeti ni kao moguć, ni kao koristan. Pozniji događaji pokazaće samo poteškoću da se svladaju teške zapreke, i to kroz najteža iskustva. Makar koliko bio štetan za Italiju, Trojni je Savez doprinjeo da se za trideset godina održi evropski mir. Kroz to razdoblje Italija je uspjela da preuzme svoju unutrašnju aktivnost, organizira svoje gospodarstvo i svoje financije i izlazi iz teške krize koja se na nju survala. Sve to bilo bi nemoguće da se kroz to isto razdoblje Evropa uništavala jednim općim ratom, u kome bi direktno ili indirektno, mirom ili silom, i Italija morala sudjelovati.

Pokazasmo uz koje je događaje i kakvu vanjsku politiku vezana talijanska ekspanzija. Ekspedicija Massouaha, sugerirana od Engleske koja nije htjela da se sretne s Francuskom u Sudanu, prihvaćena je kao utješan darak. Ova je okupacija zametak kolonije Eritreje, koja je držayu-maticu toliko opteretila, a tako joj malo koristila. Formiranje kolonije u Somaliju, isto tako u Istočnoj Africi, bilo je znatno lakše.

Kad se Francuska učvrstila u Tunisu (1881.) a Engleska u Egiptu (1882.), Italija je uzastojala da pribavi priznanje svojih prava na Libiju, ali pregovori započeti 1882. završise tek nakon dvadeset godina, 1902. Poduzeće se tada činilo još tako opasno i teško, da se Italija tek nakon udara u Agadiru (1911.) i priznanja francuskog protektorata nad Marokom, kad je uzdrmana ravnoteža u sjevernoj Africi, požurila da zapo-

bijeda Tripolitaniju. Slijedio je najvećaj rata Turskoj. Taj je otvorio seriju istočnih sukoba, koji bacše u Evropu zublju velikoga požara. Talijanska je pobjeda zahtijevala ozbiljan napor. Ouchyjski ugovor ustanovio je za jamstvo okupaciju Rodosa i Dodekaneza.

Osporavano je da je Italiji bila potrebna kolonijalna ekspanzija, ali opće gledano, pogriješno bi bilo vjerovanje da se moglo preći preko tako velikog naroda kao što je njezin. Treba ipak priznati da afričke kolonije nijesu nimalo zadovoljile njezinim demografskim i gospodarskim zahtjevima, i da su, s te strane, nepogode znatno prešle očekivane koristi. S političkoga gledišta bila je pogriješka ne proklamirati 1876. talijanski protektorat nad Tunisom, koji leži nedaleko od sicilske obale te je nastavan njenim stanovništvom, kao i to što se nije učestvovalo 1882. u engleskoj akciji u Egiptu kao što se Velika Britanija nadala. Ali, ne smije se kriti da je okupacija Libije bila potrebna da se u Sredozemnomu moru održi ravnoteža sila. Okupacija, njezina ekstenzija, kolonizatorne metode, odnosi sa Arapima, — ostaju otvorenima raspravljanju, ali politički su zahtjevi bili tu. Sve ukupno, čitava talijanska kolonijalna politika mogla bi biti predmetom revizije, ali koja država nije na istom polju počnila nikakve pogriješke! Italija je tu došla zadnja, nestalna glede svoje orijentacije, novak u diplomatskim poslovima, slaba glede sredstava akcije, okružena saveznicima i prijateljima. Mjesto kolonijalne aktivne ona danas ima pravu pasivu.

*

Htjeli smo da leitnice obuhvatimo skup pitanja koja su nadošla nakon ujedinjenja. Na taj će se način, mjereći veliki učinjeni napor, moći da upoznaju premise i uzročnu pojavu, koje su se dogodile do naših dana i koje bi bile neshvatljive, kad ih se ne bi obuhvatilo u njihovoj sveukupnosti.

Ova je perioda dokazala čvrstoću nove političke tvorevine. To što su prebrođene zaprjeke koje nalazimo u povijesti Risorgimenta, i što su kao rješenje toga učvršćeni država i jedinstvo, bilo je jasnim znakom da se nova Italija, daleko od toga da bi bila umjetna tvorevina, stvorena izvana i bez unutrašnje homogenosti, naprotiv afirmirala puna životne snage i otpora kraj svih praznina improvizacije i velikih materijalnih i moralnih teškoća na koje je naišla.

Ali, ipak, one koje su izvirale iz same strukture nove kraljevine, nisu mogle nestati a da ne ostave traga u negativnim elementima situacije. Ne uočene na vrijeme, zgodno ne neutralizirane, one urodiše vrlo ozbiljnim posljedicama kad se pogoršao opći položaj. I sama omladina kraljevine, nedovoljna sprema njezinih državnika, improvizacija njezinnoga gospodarstva, učinile težima teškoće na koje su i drugi narodi naišli, ali koje su ovi zreliji i iskusniji znali svladati. Kad je buknuo Svjetski rat, Italija se našla u položaju koji je pokazivao i njezinu veliku snagu i njezinu veliku slabost. Svjetski je sukob i za nju bio raspeće. Ono nije još svršilo, te nakon uglavljena mira ima iznimno značenje.

Molimo gg. pretplatnike da obnove pretplatu i

O profilaksi duševnih bolesti

G. dr Grga Bogić, upravnik bolnice za duševne bolesti u Jaši Tomiću, objavio je i tiskom svoj referat o pitanju predohrane duševnih bolesti, koji je održao na XIII. godišnjem skupu Jugoslovenskog lekarskog društva. Kratak resumé piščevih izlaganja o predmetu koji, osim uže, znanstvene medicinske važnosti, ima i veliko socijalno značenje, daje nam ovu sliku:

Broj duševnih bolesnika, psihopata, nije neznatan. Po Lenzu, 10% svega stanovništva su psihopati. Osim onih koji su zaklonjeni u duševnim bolnicama, bilo radi toga što ih stupanj njihove bolesti čini opasnim, ili radi toga što ih bogata obitelj zaklanja u sanatorij, postoji još i granlična oblast duševnih bolesnika, čitav niz slobodnih psihopata, tzv. „neškodljivih“. Pisac veli: „Ima ih po ulicama, po javnim lokalima, nadleštvima, jednom riječju; svugdje. Imaju među njima profesionalnih prosjaka i pseudoprosjaka, t. j. lica kojima je prosjačenje samo sredstvo za zločin. Imaju besposlenih skitnica, ima stromašnih i bogatih danguba, javnih i tajnih prostitutka, podvođača i podvođačica; raznovrsnih parazita, pljanica, narkomana, kockara, erotomana; tzv. „čudaka“, raznih nemoralnih i kriminalnih tipova, zanemarenih maloljetnika, — tili šegrti zločina, — koji se optijaju i truju prijavim romanima i opscenim slikama, i spremaju, po čumezima, ulicama i blokopolima, za kriminalitet i razvrat. Imaju tzv. „lje-kara“ koji iz dana u dan vrše pobacivanja, bez eugeničkog, medicinskog ili socijalnog opravdanja; „lje-kara“ koji predpisuju narkomanima narkotička sredstva. Imaju „lje-kara“ koji svijesno varaju i zaglupljuju svijet nadriječarskim metodama, „lje-kara“ koji operišu bez indikacije itd. Imaju u svim profesijama nesavjesnih, gramzljivih, podmitljivih i ucjenjilačkih lica, — a da i ne govorim o takvim licima, koja, ma da nisu sposobna ni za što, opet „rade“ ipak na svakome polju, jer „znaju sve“. Imaju bijednih ulizica i sadističkih sledžija. Imaju, — što enormno škodilo — novinara koji pune stupce svojih dnevnika pornografskim i kriminalnim prikazima, te na taj način golicaju najbrutalnije, najpodlije, najodvratnije instinkte — samo da bi time povećali tiražu! Po Michelu 83% okorjelih zločinaca sačinjavaju psihopati.

Uzroci? Imaju psihopata sa baštinenim zlom i onih koji su ga stekli ili vlastitom „zaslugom“, ili nesrećom. Alkoholizam nije zadnji. Pljanac je psihopat; njegovo potomstvo baštini u znatnoj mjeri psihopatološke osobine. Trećina svijlu epileptičara, maloumnih i idiota potječu od pljanica, a četvrtina duševnih bolesti kod muškaraca i četvrtina samoubistava ovih posljedica su alkohola. Pa sifilis: kod trećine djece sifilitičara nalaze se patološke promjene, a da i ne spomenemo kakvim opasnostima akvirirani sifilis izlaže centralni živčani sistem čovjeka. Opojne droge koje se uzimlju u svrhu autonarkotiziranja (morfijum, heroin, kokain) stvaraju čitavu vojsku narkomana. Ni duhan tu nije nevini: Wulffen iznaša da su djeca koja puše tupi i nepažljivi. Sve te vrste sistematskog trovanja uzrok su degeneracije. Mnoge bolesti, npr. tuberkuloza, često puta slijedi i bolesno stanje duše. Što je najžalosnije, duševne bolesnike stvara i materijalna bijeda. „Računa se da su trećina proleterske djece psihopate, i da je od ove trećine tek 6% psihopatično na nasljednoj osnovi, dok se kod ostale psihička poremećenja razvijaju tek u vezi sa uticajem nezdrave sredine. Pisac opaža i u bijeloj kugli simptom jedne teške i vrlo opasne društvene pandemije.

Nema sumnje da je najviši interes društva da zaštiti zajednicu, njene članove i njen razvoj, od teških pojava duševnih bolesti. U interesu je društva da se u prvom redu unište izvori duševnih bolesti i da se onemogući njihov razvoj, jer velika socijalna važnost problema duševnih bolesti traži da se spasava potomstvo. Pisac nalazi da se profilaksa (predohrana) duševnih bolesti mora poslužiti eugenikom, ozdravljenjem (etičkim u prvom redu) društvene sredine i zaklanjanjem duševnih bolesnika.

Pitanje braka i vanbračnog spolnog života duševnih bolesnika predstavlja nesumnjivo najtežu stranu ovog problema. Pisac odlučno vojuje za to da se sprečava brak duševno bolesnog lica, makar to i ozdravilo, a da se sterilizacijom uopće onemogući duševnim bolesnicima potomstvo.

Olede braka duševnih bolesnika potpuno dijelimo mišljenje pišeevo. Naš dr Krek je bio mišljenja da bi to najlakše mogla da uredi Crkva uvođenjem jednog im pedimenta. Ipak, držimo da se pretjerava kad se previše govorl o brakovima duševnih bolesnika, jer nijesu baš tako česti, a kad se, opet, u jednom braku pokaže pojava duševne bolesti, brzo dolazi do njegova razrušenja, do rastave supruqa.

Sterilizacija isto tako nije nuždan postulat eugenike kod problema predohrane duševnih bolesti. Njezinim uvođenjem nastala bi zamešanclja da Bog učuva. Konac čitave te historije bio bi da bi se sterilizirali oni koji su ionako onkraj brave, prosjaci i notorni bjesomučnici, — sve lica koja u vrlo neznatnoj mjeri učestvuju u stvaranju društvenog naraštaja. Priroda je, ipak, znatno pametnija: ona uništava po gradovima sve što je za uništenje, što je degeneriralo, a dovodi vječno zdravu snagu sela.

Ono što je kod ovog problema najvažnije, čemu i ugledni pisac pridaje najveću važnost, jest: opće ozdravljenje društva. Etiološki momenti duševnih bolesti ne „nastupaju samostalno, već tek kao rezultante ili kao eksponenti jednog, više ili manje općeg, bolesnoga socijalnog poretku.“

Knjiga o zvanjima žene

U izdanju uglednog Herderovoga nakladnog zavoda izašla je nedavno knjiga poznate pedagoške spisateljice dr Hedwige Vonschott („Frauenbildung — Frauenberufe“) u kojoj se raspravlja o pitanju žene i zvanja.

Ne postoji zvanje u koje nebi i žena bila zastupana; broj uposlenih žena je i suviše velik. To se osjeća u sve manjem broju raspoloživih mjesta za muškarce, a osjeća se i u porodici. Zbog toga se danas iziskuje od žena da se povrate obitelji i materinstvu, svojim prvotnim dužnostima. No mnoge od njih osjećaju poziv za zvanjem, a druge su zbog loših prilika primorane da se uposle, te tako među njima ima onih koje žive za obiteljski krug i onih kojima je životna zadaća odgovarati uvjetima što im postavlja bilo koje zvanje.

I jednima i drugima hoće auktorica da pomogne. Ona je uvjerena da sve greške koje uposlene žene u svojoj struci počinjaju, potiču odatle što one potcijenjuju zvanje kojem se posvećuju, i nimalo se ne informiraju kakve ih sve dužnosti čekaju, niti da li će im buduće zvanje pogodovati tjelesnim i duševnim sposobnostima i sklonostima.

U prvom dijelu auktorica izlaže jedan pregledan uzgojni sistem u kojem bi glavno mjesto zauzimalo utvrđenje ličnosti pojedine žene. Osim toga bi mlada djevojka bila tačno upućena u bit i pojedinstvo svakog zvanja, napose kućanstva.

U drugom dijelu izložene su sve profesije pristupaćac ženama i svaka je detaljno opisana s naročitim obzirom na one ženske osobine koje igraju neku ulogu u pojednim zvanjima.

Time je knjiga jako dobar priručnik za roditelje i samostalne djevojke, a vodič za već uposlene, a svojim korisnim ciljem sama je sebi preporukom. J. A.

Dva mišljenja o Gorkome

I

Najinteresantnija i najsavršenija su djela Gorkog u kojima on opisuje dno života: bijednike, siromašne zapuštene ljude, beskućnike, radnike, prostitutke i siromašne sveučilištarce — svijet s gestom kulturno-socijalne revolte. To je njegovo autohtono tlo, ambijent u kojemu se je odgojio i odrastao, i opisujući to postigao je renomé svjetskog pisca. I „U svijetu“ i u „Mojim sveučilišlima“ (oba djela izdala je kod nas ove godine „Binoza“ u Zagrebu pod naslovom „Moj život“), iznosi Gorkij takove, ljude. Svi oni prolaze kroz njegovu umjetničku dušu s nekom naročitom simpatijom kristalizirajući se u prototipe patničkoga izrabljenog svijeta. Oni su naoko nemoćni, no djeluju neodoljivom silom obarajući pred sobom religiju, socijalni poredak, cara i državu, misleći da će se tako vinuti k slobodi i blagostanju u kojemu će se i oni osjetiti ljudima. Gorkij kao tadašnji gojenac svoje dobre navne, pobožne bakice osuđuje poroke tih ljudi uza sve što je i sam srasao s njima. Što je najinteresantnije, on obožava nekoje od njih, ponajviše udovicu zloglasnog života, njegovu nezaboravnu „kraljicu Margot“. U tome ogavnome životu Gorkij, kako sam izjavljuje, ostaje neokaljan. Nije lupež, ne plje volke, ne podaje se bludnosti, iako čita zabranjene knjige, ne posjećuje crkve, i mjesto da ide na pričest, radije se igra s djecom na ulici. Ipak cijeli taj talog ruskog života, ti mračni ljudi formiraju njegov duh, inspiriraju njegovu umjetnost i on postaje plinrom njihovih revolucionarnih ideja. Problematično je da li on istinski voli te ljude, jer dok oni triumfiraju danas u Rusiji, i uporno znojem i krvlju grade svoju babilonsku kulu na Volgi, Gorkij udobno živi u svojoj milijunskoj villi — izvan Rusije, u Sorrentu.

V. V.

II

Gornji prikaz djela g. Maksima Gorkog, pisan od uglednoga kritičkog književnika i svećenika, nikako nije potpun. Jedностран je, zahvaća samo par crta na površini, pa je stoga i nepravedan.

Djelo g. Maksima Gorkog prikazuje najprije i najviše njega samoga, a vanjski svijet u toliko, koliko je dječak Gorkij mogao da prema njemu izradi svoj stav. Čitajući te autobiografske stranice ne možemo a da se ne načudimo tome stavu, opisima situacija i ljudi.

Samo par citata!

Gorkij ide sa bakicom Akuljinom. „Žarko svijetli sunce, poput bijelih ptica plove nebom oblaci, mi idemo mosnicar a preko Volge, brujti, nadimlje se led, pljuska voda po daskama mosta, na mesnato-crvenoj stolnoj crkvi blješte zlatni križevi. Susrećamo ženu široka lica, sa svežnjem atlasnih vrbovih grančica u rukama — dolazi proljeće, skoro će Uskrs! Srce zatrepiti kao ševa.“

Poezija. Sama vedrina i zanos za boljim i novim.

Pobožna Akuljina vodi Maksima u kasnu noć pred Uskrs da po prozorima siromaha ostavlja perece i sitniš. Gorkij osjeća da doživljava nešto „što nikada neće zaboraviti“.

Ljudi su oni za koje Gorkij osjeća da će „kao uvijek, uprijeti svijetli dan“. Oni oskrvnjuju dušu. „Punici pelube, lađari i svi ljudi govorili su o duši isto onako mnogo i često, kao i o zemlji, o radu, o žitu, o ženama. Duša je — deseta riječ u razgovoru jednostavnih ljudi, ona je riječ, koja je u prometu kao petak. Ne sviđa mi se, što se ta riječ tako priljepila o skillsko ljudske jezike, a kada seljaci psuju, srdito i nježno skvrneći dušu — udara me to po srcu“. Gorkij se opire tome: „Život je

ustrajno i grubo brisao s moje duše svoja najbolja slova zamijenjujući ih zlobno ne-
kakvom nepotrebnom gadarijom — srdito i uporno sam se protivio njegovom nasliju.“

Gorkij o razvratu: „Nijesam plo volke, nijesam se pleo s djevojkama — ta dva
načina opijanja duše zamijenile su mi knjige.“ — „Znajući, kako se ljubi i pati, ne
može se ići u javnu kuću; razvrat za kopejku budlo je u meni odvratnost prema sebi
i žaljenje ljudi, kojima je bio sladak.“

Gorkij je protiv vjere iz tradicije. „Ta vjera od navike je — jedan od naj-
štetnijih i najžalosnijih pojava našega života. U carstvu te vjere, kao u sjeni kamene
stijene, raste sve što je novo lagano, iznakaženo, raste sušičavo. U toj mračnoj vjeri
odviše je malo zraka ljubavi, previše uvreda, zlobe i zavisti, koja je uvijek složna s
mržnjom. Vatra te vjere je — fosforno svjetlocanje gnjiloće.“

Maksim Gorkij je boljševik, Nesior književnika sovjetske Unije i pokrovitelj
bezbožničkog pokreta. Kako da dovedemo u sklad citirane stranice iz njegovih djela,
koje nesumnjivo svjedoče o jednoj, nazovimo je latentnom, snazi piščevoj koja je vrlo
blizu kršćanskom osjećanju i pojmovanju, sa nesumnjivo protivreligioznom djelatnošću
boljševičkoga ideologa Gorkog?

Po našem mišljenju radi se tu o neizbrisivim tragovima duše. Malo je tu lične
zasluge Gorkoga, a više — traglike njegovoga Ja. Takav paradoks u životu i radu nije
ništa nova ni kod nas. Književnica gđa Zofka Kvederova, danas pokojna, napisala je
pred smrt knjigu „Vladka in Mitka“. Slobodoumna i sigurno u svom nastupu sve prije
nego religiozna gospođa opisala je u toj knjizi mnogo momenata iz života svojih
dvaju kćerkića, pažljivo izbjegavajući da u toj knjizi bude spomenut Bog. Fatalne ii
zabludel Gospođa Kveder je doista to formalno postigla, ali kraj svega svoga napora
nije joj pošlo za rukom da u svojoj knjizi sklne sa svoje djece, sa svojih postupaka
s njima, sa onih suza, sitnih radosti i filozofije maloga života pečat Božji. I tako je
slobodoumlje tu doživjelo strašan poraz. Dokaz više da je religija nešto nesravljivo
velika iznad svakodnevnog običnoga znanstvenog nazora, da putevi duše vode čvršće
nego jedna ili druga doktrina, da su imaterijalni ideali nešto što se neodoljivo nameće
čitavom našem biću.

I g. Maksim Gorkij, fanatičan bezbožnik i boljševik, nije se mogao oteti tajnim
silama duše, onoga što su njegova bratija nazvala opijumom. Tertulijan reče: Anima hu-
mana naturaliter christiana, ali kod Gorkoga nailazimo i na nešto drugo izim huma-
nizeta, a to je lično osjećanje dobrote i pravde Božjega podrijetla. I protiv svoje volje,
kraj svega napora da bijedom opisanog detalja sivara tkzv. tupe situacije (bezvoljne,
rezignirane), Gorkij je dao u opisu svoje mladosti toliko pozitivnih slika da čitač i ne-
hotice osjeća potrebu nekakvog logičnog zavišetka: povratka na Inlju Akuljine. Toga
zema. Pjesnik tupih situacija ne izvada konzekvencije.

„Socijalna revija“

Izlazi svakog 1. u mjesecu. — Izdaje ju i uređuje Božo Dullbić, odyjetnički kandidat
u Šibeniku (Ulica Kralja Tomislava), a tiska se u Pučkoj Tiskari Braće Matačić pok.
Petra (predstavnik je Vjekoslav Matačić). — Adresa Uredništva i Uprave: Šibenik, pošt.
prel. 34. — Pretplata: na godinu 60 Din (studenti 30 Din), inozemstvo 80 Din. — Če-
škovni račun br. 37.854 kod Poštanske Štedionice u Zagrebu.